

ŠVIETSA

NO. 1

SAUSIS - VASARIS - KOVAS

1975 M.

1915 - 1975

**ALDLD
JUBILIEJUS**

ŠVIESA

The *Light* Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Prenumeratos kaina, metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 1 Sausis – Vasaris – Kovas [January – February – March] 1975 XXXXI

TURINYS

<i>Ivykių sukuryje.</i>	3
<i>Sprendžiant sveikatingumo problemą. Prof. Zigmas Januškevičius.</i>	4
<i>Katrės Matulaitytės literatūrinis palikimas. R. Šarmaitis.</i>	6
<i>Dainuok, širdie, gyvenimą. Salomėja Neris, Eilėraštis.</i>	7
<i>Pasaulio gyventojų skaičius. A. Gučiūnietis.</i>	8
<i>30 metų socializmo statybos. V. Bovinas.</i>	10
<i>Brydė. Ramutė Girkontaitė. Eilėraštis.</i>	13
<i>Profesorius, daktaras Pranas Mažylis.</i>	14
<i>Rojaus kampelis. Bronius Jauniškis.</i>	16
<i>Gluosniai. J. Subata. Eilėraštis.</i>	17
<i>Leidinyi apie A. Bimbą. F. Kauzonas.</i>	18
<i>Iš kur ateina poezija. Antanas Drilinga. Eilėraštis.</i>	19
<i>Joana Baltrušaitienė - kovotoja už JAV lietuvių moterų sekuliarizaciją. Jonas Sakalauskas.</i>	20
<i>Rimgaudas Graibus. Eilėraščiai</i>	23
<i>Daina tautų šviesai. A. Liepsnonis.</i>	24
<i>Pavasario diena. Gražina Cieškaitė. Eilėraštis.</i>	25
<i>Žymaus ateisto jubiliejus. Edmundas Rimša.</i>	26
<i>Mitai šiandienos akimis. Paul J. Simons.</i>	28
<i>Lituanistinės Mokslų akademijos tradicijos. A. Sabaliauskas.</i>	30
<i>Legenda apie Panų kalną. Vincas Lauraitis.</i>	31
<i>LLD reikalai. Ieva Mizarienė, Centro Sekretorė.</i>	32

IVYKIŲ SŪKURYJE

Visur kapitalistinio pasaulio žmonės klausia: Kodėl Tarybų Sąjungoje ir kituose socialistiniuose kraštuose nėra nei nedarbo, nei infliacijos, nei dipresijos, o pas mus siautėja giliausia krizė? Antai, tokioje galingoje šalyje kaip Jungtinės Amerikos Valstijos didmiesčiuose kas dešimtas darbininkas yra bedarbis.

Mūsų amerikiečių nelaimė dar ir tame, kad nei Vyriausybė, nei Kongresas nėra pateikę programos, kuria būtų galima sėkmingai su šia krize kovoti. Dalykas, žinoma, tame, kad tokia programa neigiamai paveiktų kapitalo interesus, gal net pajudintų pačius kapitalistinės santvarkos pagrindus. O ne tam mums yra "dievo duotos" republikonų ir demokratų partijos, kurių rankose yra Vyriausybė ir Kongresas. Jos gyvuoja ne kapitalo interesams pažeisti, bet jiems ginti ir puoselėti.

* * *

Įžengę į pasaulinę areną, su pradžia šių metų galime džiaugtis kai kuriais laimėjimais, ir skųstis kai kuriomis skaudžiomis nesėkmėmis. Pavyzdžiui, prie gražių laimėjimų reikia priskaičiuoti socialistinio pasaulio energingai pravedamos detentės (tautų bei valstybių taikaus sugyvenimo ir bendradarbiavimo) politikos atsilikimą net prieš nuožmiausius reakcinių jėgų išpuolius. To laimėjimo ryškiausi ir vėliausi pavyzdžiai gali mums patarnauti Anglijos premjero Herald Wilsono su oficialiu vizitu apsilankymas Tarybų Sąjungoje ir įvykę pasitarimai su tarybine vyriausybe. Ypatingo dėmesio yra verta taip vadinama Konsultacijos sutartis.

Pagal paskelbtą bendrą iš pasitarimų komunikatą, Konsultacija lies: "Tarptautinius klausimus, keliančius įtempimą įvairiuose pasaulio rajonuose; priemones taikai ir saugumui Europoje stiprinti ir Europos žemyno šalių bendradarbiavimui vystyti; ginklavimosi apribojimo ir nusiginklavimo problemas, taip pat priemones, igalinančias visu mastu įgyvendinti branduolinio ginklo neplatavimo sutartį; abi šalis dominančias problemas, kurios yra svarstymo tarptautiniuose forumuose, taip pat Jungtinėse Tautose objektas; politinio, ekonominio ir kultūrinio pobūdžio klausimus; aplinkos apsaugos ir kitus klausimus, liečiančius abiejų šalių santykius; bet kuriuos kitus klausimus, dėl kurių, šalių nuomone, gali būti naudinga pasikeisti nuomonėmis"

* * *

Bet, iš kitos pusės, tolesniam detentės politikos vystymuisi ir pasisiekimui vis ryškiau ir

aštriau skersai kelią atsistoja taip vadinama "Kissingerio doktrina", apie kurią jau su pasipiktinimu kalba net kai kurie ir buržuazinės spaudos bendradarbiai. Šios doktrinos esmė yra tokia: Mūsų Jungtinės Amerikos Valstijos turi ne tik teisę, bet ir švenčiausią pareigą panaudoti visas savo militarines jėgas nuvertimui pažangių liaudies valdžių ir visur gelbėti bet kuriame pasaulio krašte reakciniams, fašistiniams, militariniams režimams išsilaikyti.

Ir būtina kuo storiausiai pabrėžti, kad ši "Kissingerio doktrina" nesiriboja tikta teorija, žodžiais bei pareiškimais. Ji ryžtingai vykdoma gyvenime visur, kur tik jos aštriomis iltimis yra prieinama ir pasiekama. Pavyzdžiui, dabar nebėra niekam paslaptis, kad mūsų sekretoriaus iniciatyva ir vadovybe buvo Čilėje nuversta demokratinė liaudies valdžia ir ant Čilės žmonių užkarta militarinė fašistinė diktatūra. Taipgi dabar jau aišku, kad ir sumanymas skubintis su militarine pagalba į Indokiniją išgelbėjimui fašistinių režimų Cambodijoje ir Pietų Vietname buvo mūsų valstybės sekretoriaus padaras. Jo patarimu ir įkvėpimu šios šalies jėgomis pasilaiko fašistinė, militarinė diktatūra Brazilijoje ir kai kuriose kitose Lotynų Amerikos šalyse.

* * *

Šie 1975 metai yra ypatingi tuo, kad Tarptautinės Demokratinių Moterų Federacijos pasiūlymu Jungtinių Valstijų Generalinė Asamblėja juos paskelbė Tarptautiniais Moterų Metais. Tai pirmas toks ėjimas žmonijos istorijoje, kad ne kurioje vienoje šalyje arba grupėje šalių, bet pasauliniu mastu kreipiamas specialus dėmesys į moters ne tik kaip į žmogaus, bet taipgi kaip į visuomenės narės reikalus ir problemas.

Nė valandėlei nereikia pamiršti, kad kova už moters lygiateisiškumą dar labai toli nėra pilnai laimėta. Visame kapitalistiniame pasaulyje tebeklesti prieš moterį diskriminacija darbe, užmokestyje, profesijoje, moksle, apšvietoje, net šeimoje. Dar ir šiandien, pavyzdžiui, krikščionių bei žydų religijose moteris tebėra nepripažįstama arba laikoma lygiateisiu ir pilnateisiu žmogumi, dar ir šiandien tebelaikoma nešvari sutvėrimu, jai net neleidiama pakilti į kunigus, pastorius bei rabinus!

Taigi, lai šie 1975 metai įeina žmonijos istorijon didžiuliu žingsniu pirmyn link laimėjimo moteriai pilno lygiateisiškumo. Ir lai lietuvė moteris nebūna paskutinė tose garbingose pastangose!

SPRENDŽIANT SVEIKATINGUMO PROBLEMĄ

Mokslas gali sėkmingai vystytis tik tada, kai išlaikoma trijų jo aspektų pusiausvyra. Tai fundamentiniai tyrimai, kurių uždavinys atrasti ir išaiškinti pagrindinius reiškinių dėsningumus; taikomieji tyrimai, padedantys rasti būdus, kaip šiuos dėsningumus panaudoti praktinei veiklai; moksliniai įdiegimo darbai, kurių pagalba praktiškai realizuojami taikomieji tyrimai masiniam panaudojimui, sukuriama prietaisai, įrenginiai, diagnostikos ir gydymo priemonės, profilaktikos metodai ir taip toliau.

□

Aukštoji mokykla (ypač medicinos) - įstaiga, kurioje sėkmingai gali būti vystomos ir sujungiamos visos trys kryptys. Kauno Medicinos institutas, laikydamasis tokios orientacijos, atsisakė spręsti daug nedidelių problemų, o katedrų ir laboratorijų jėgas sutelkė svarbiausioms. Pavyzdžiu gali būti kad ir didžiausia šio amžiaus medicininė problema - išeminė širdies liga, kuri dabar respublikoje yra kas 3-4 žmogaus mirties priežastis.

Šios problemos sprendimui prie instituto 1971 metais buvo įsteigtas Širdies ir kraujagyslių

fiziologijos ir patologijos mokslinio tyrimo institutas, kuriame, be medikų, dirba dar keturiolikos specialybių mokslininkai.

Fundamentinius tyrimus atlieka nemaža katedrų - morfologai, vadovaujami profesorės J. Jankevičiūtės ir profesoriaus A. Vitkaus, tiria, kaip kinta širdies raumens ir kraujagyslių struktūra, kaip vystosi grėsminga liga ir pavojingiausia jos forma - miokardo infarktas.

Biochemikai, susitelkę daugiausia profesoriaus A. Praškevičiaus vadovaujamoje katedroje, tiria medžiagų apykaitos ir cheminius procesus širdyje, vystantis šiai ligai. Jie taip pat ieško būdų, kaip, tiriant cheminius pakitimus, išaiškinti ankstyvuosius ligos grėsmės požymius, kaip atstatyti infarkto sužalotus ir žuvusius širdies raumens audinius.

Membranų biofizikos laboratorijoje tiriami labai sudėtingi procesai, kurie sutrikdo elektrinį širdies stabilumą (tai dažniausiai būna staigių mirčių priežastis). Trijose laboratorijose tiriami centrinėje nervų sistemoje vykstantys procesai ir jų reikšmė išeminei širdies ligai.

Epidemiologai, vadovaujami profesorės A. Baubiniienės, kartu su medikais iš Roterdamo (Olandija) tiria veiksnius, dėl kurių atsiranda išeminė širdies liga, ieško kelių, kaip užkirsti jai kelią.

Docento A. Vilkausko vadovaujamoje medicininės kibernetikos laboratorijoje siekiama elektroninės skaičiavimo mašinos pagalba matematiškai sumodeliuoti išeminės širdies ligos eigą, numatyti išskylančią grėsmę, kontroliuoti ir

"valdyti" gydymą, lignonio darbingumo atstatymą.

Didelius taikomuosius tyrimus atlieka daugelio instituto katedrų darbuotojai ligininėse. Čia ypač pažymėtini darbai, susiję su elektrine širdies stimuliacija ir defibriliacija, t. y. su priemonėmis, kurios padeda "ištaisyti" sutrikusį širdies ritmą, atstatyti sustojusios širdies veiklą. Profesorius J. Blužo vadovaujama mokslininkų grupė baigia kurti sistemą, kuri automatiškai, be paliovos stebės 40 lignonų širdies veiklą ir tikriausiai nustatys ankstyvus komplikacijų požymius, tuo pačiu padės užkirsti jiems kelią. Labai reikšmingi docentės N. Misiūnienės vadovaujamo instituto darbuotojų tyrimai. Jų rezultatai pritaikomi praktikoje, ir dabar jau daugiau kaip 80 procentų persirgusių miokardo infarktu žmonių vėl yra visiškai darbingi. Vertingi ir kitų mokslinių tyrimų, ruošiamų masiniam įdiegimui, rezultatai. Dvi instituto laboratorijos ir skaičiavimo centras ruošia metodus, kaip automatiškai atpažinti elektrokardiogramą, ją išanalizuoti, nustatyti diagnozę, konstruoja nemaža sudėtingų prietaisų ir įrengimų.

Daugelis kauniečių jau žino, kad Kauno III ligininės centrinėje poliklinikoje veikia dispanserinis išeminės širdies ligos skyrius. Čia Kauno Medicinos instituto mokslininkai patys priima lignonius, jų gydymui praktiškai taiko naujausius mokslo atradimus, ruošia rekomendacijas miesto ir respublikos gydytojams. Respublikinėje Kauno klinikinės ligininės poliklinikoje veikia specialus dispanseris persirgusiems miokardo infarktu lignoniams. Jame globojami beveik visi šia liga persirgę miesto gyventojai.

Širdies ir kraujagyslių fiziologijos ir patologijos mokslinio tyrimo institute kuriamas organizacinis-ekonominis kovos su išemine širdies liga modelis. Jo paskirtis - nustatyti efektyviausias medicinos pagalbos organizacines formas sergantiems išemine širdies liga. Šiame darbe daug padeda docento S. Kindziulio vadovaujama sveikatos apsaugos organizacijos ir socialinės higienos katedra.

Kovojant su išemine širdies liga, iškyla daug problemų, kurias išspręsti būtų neįmanoma be docento A. Leonavičiaus ir medicinos mokslų kandidato A. Goštauto vadovaujamos sociologų ir psichologų grupės.

Daug techniškų problemų kardiologams padeda spręsti Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto, techniškujų mokslinio tyrimo įstaigų darbuotojai. Neseniai pasirašyta bendradarbiavimo sutartis tarp Lietuvos TSR Moks-

lų akademijos Fizikos-matematikos instituto ir Kauno Medicinos instituto širdies ir kraujagyslių fiziologijos ir patologijos mokslinio tyrimo instituto. Šia sutartimi abiejų mokslinio tyrimo įstaigų darbuotojai sukūrė funkcines grupes, kuriose matematikai ir medikai bendrai spres aktualias širdies ligų problemas. Pagrindus šiam darbui sukūrė jau seniai vykstant glaudus bendradarbiavimas tarp technikos mokslų daktaro L. Telksnio ir medicinos mokslų daktarės D. Žemaitytės vadovaujamo grupių.

Bendradarbiaujama ne vien kardiologijos srityje.

Kauno Medicinos instituto higienistai ir fiziologai eilėje Kauno gamyklų sprendžia svarbius darbo higienos ir fiziologijos klausimus. Teismo medikai bendradarbiauja su Valstybine autoinspekcija. Akių ligų specialistai, vadovaujami profesorės E. Doktoravičienės, tiria Aklųjų draugijos iškeltas problemas. Svarbią vietą instituto mokslinėje tematikoje užima motinos ir vaiko apsaugos problema, alergijos ir kiti klausimai.

Institutas bendradarbiauja su 43 TSRS mokslo centrais, atlieka bendrus tyrimus pagal ESPT programą, dirba prie keturių tarptautinio mokslinio tyrimo temų pagal Pasaulinės sveikatos apsaugos organizacijos programą, dalyvauja, vykdant bendrus tyrimus pagal TSRS susitarimą su JAV dėl bendradarbiavimo medicinos mokslinių tyrimų srityje. Daugelyje Europos šalių Kauno Medicinos instituto darbuotojai dalyvavo mokslinėse konferencijose, skaitė pranešimus, eksponavo savo sukurtus prietaisus, dalijosi patirtimi. Instituto ryšiai siekia Rytuose Japoniją, Vakaruose - Šiaurės ir Pietų Amerikos žemynus, Pietuose - Afriką.

Už mokslinius pasiekimus per ketverius šio penkmečio metus instituto mokslininkams suteiktos dvi Valstybinės ir dvi Respublikinės premijos.

Buržuazinėje Lietuvoje buvo diskutuojama, kaip sutilpti tūkstančiui gydytojų. Per 18 metų (1922-1940) Kauno universiteto medicinos fakultetas paruošė 680 medicinos specialistų.

Per ketverius šio penkmečio metus Kauno Medicinos institutą baigė 2042 specialistai. Dabar prorektorius docento V. Kuzminskio vadovaujama grupė instituto pedagogų tiria, kaip patobulinti žinių perteikimo metodiką, studentų savarankišką ir mokslinį darbą, geriau pasiruošti sudėtingai gydytojo profesijai.

Institutas auga ir stiprėja, koja į koja žengdamas su kitomis Tarybų šalies aukštosios mokyklomis.

Katrės Matulaitytės literatūrinis palikimas

R. Šarmaitis

Lietuvių darbininkų pažangiojoje spaudoje Jungtinėse Amerikos Valstijose, visų pirma, "Darbininkų Balse", 1923 m. buvo pradėti spausdinti Stebulių Stasės, Ievos Spalietės straipsniai apie moterų dalyvavimą kovoje už socialinę pažangą. Lietuvių Darbininkų Susivienijimas Amerikoje 1932 m. New Yorke išleido knygą "Moters Kovotojos dėl Komunizmo". Jos autorėmis pasirašė Katrė Matulaitytė ir Ksavera Karosienė. Stebulių Stasė - K. Matulaitytė rašė daugiausia apie Rusijos ir Europos moteris revoliucionieres, K. Karosienė — apie JAV moteris kovotojas už socialinę lygybę.

Katrė Matulaitytė (1900-1938) šiemet minėtų savo 75-ąsias gimimo metines. Ji žinoma kaip revoliucinio judėjimo dalyvė, žurnalistė ir istorikė.

Į aktyvią visuomeninę veiklą K. Matulaitytė įsitraukė netrukus po Vasario revoliucijos Rusijoje. Tuo metu ji mokėsi Maskvoje evakuotoje iš Vilniaus gimnazijoje. Septyniolikametė mergaitė, septintosios klasės mokinė, 1917 m. balandžio mėnesį kartu su 400 lietuvių socialdemokratų įstojo į bolševikų partiją. Partijos nurodymu ji dirbo laikraščio "Socialdemokratas" administratore, o vienu jo redaktorium buvo jos tėvas gydytojas Stasys Matulaitis.

Baigusi gimnaziją, K. Matulaitytė kartu su tėvais 1918 metų vasarą grįžo į kaizerinės Vokietijos okupuotą Vilnių. Keletą mėnesių ji dirbo Filomenos Grincevičiūtės vedamoje valgykloje kasininke. Valgykloje rinkosi pažangūs darbininkai, tarp jų besikuriančios Lietuvos Komunistų partijos veikėjai. 1918 m. rugsėjo 22-27 d. Vilniuje lankėsi V. Kapsukas, kaip Tarybų Rusijos delegacijos nustatyti sienai tarp Tarybų Rusijos ir Vokietijos konsultantas. Šią išvyką V. Kapsukas panaudojo aptarti klausimui dėl Lietuvos Komunistų partijos sukūrimo. Tuo reikalu jis Vilniuje F. Grincevičiūtės valgykloje susitiko su Pranu Eidukevičium. Po kelių dienų, 1918 m. spalio 1-3 d., Vilniuje įvyko Lietuvos Komunistų partijos pirmasis suvažiavimas. Vadovaujamąjį vaidmenį jame vaidino Pr. Eidukevičius.

Kai socialistinės revoliucijos eigoje 1919 m.

pradžioje Vilniuje susikūrė Tarybų Lietuvos valdžios organai, čia ėmė veikti ir Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetas. Į jį buvo pakviesta techninio darbo dirbti ir K. Matulaitytė.

Lenkų buržuazinei kariuomenei 1919 m. balandžio 19 d. klastingai įsiveržus į tarybinį Vilnių ir jį okupavus, K. Matulaitytė, kaip ir visa Matulaičių šeima, teikė persekiojamiems revoliucionieriams paramą. Už tai S. Matulaitis buvo lenkų valdžios represuotas, o K. Matulaitytė nelegaliai perėjo į buržuazinės Lietuvos teritoriją ir su kitomis tarybinėmis darbuotojomis mėgino pasiekti rytinius Lietuvos rajonus, kur dar tebebuvo Tarybų valdžia. Deja, birželio mėnesį jos buvo sulaikytos Utenoje. Buržuazinė vyriausybė pareikalavo K. Matulaitytę pristatyti į Kauną. Ji buvo palikta kalėjime kaip įkaitas. Buržuazinės Lietuvos ir Tarybų Lietuvos valdžios organams pasikeitus įkaitais, 1919 m. rugpiučio mėnesį K. Matulaitytė išvyko į Smolenską ir netrukus buvo pasiūta mokyti į komunistinį universitetą.

Susikūrus 1921 m. Vakarų tautinių mažumų komunistiniam universitetui Maskvoje, K. Matulaitytė buvo pakviesta dėstyti jo lietuvių sektoriuje kultūros ir tarptautinio moterų revoliucinio judėjimo istoriją. Surinkta paskaitoms medžiaga buvo skelbiama žurnaluose "Komunistas", "Darbininkų Balsas". Iš tų apybraižų vėliau ir atsirado knyga "Moters Kovotojos dėl Komunizmo". Šį pirmąjį savo stambesnę darbą K. Matulaitytė paskyrė dukrelei Majai, kuri dabar gyvena Vilniuje, yra architektūros mokslų kandidatė, dirba atsakingą mokslinio tyrimo darbą.

1924 m. vasarą K. Matulaitytė išvyko į Kauną. Dirbdama spaudos darbu, K. Matulaitytė kartu palaikė ryšius su pagrindyje veikusia Lietuvos Komunistų partija ir teikė jai rimtą paramą.

Grįžusi 1926 m. rudenį į Tarybų šalį, K. Matulaitytė dirbo Maskvoje, Leningrade ir 1932 m. sėkmingai baigė Leningrado finansų ekonomikos institutą. Kaip gabią studentę instituto vadovybė paliko ją aspirantūroje toliau rengtis moksliniam darbui.

Tuo metu Minske kūrėsi mokslinė komisija Vakarų Baltarusijos klausimams tyrinėti. Šios komisijos mokslinė bendradarbe ir buvo pakviesta dirbti K. Matulaitytė. Ji dirbo Baltarusijos TSR Mokslų akademijos Nacionalinių mažumų instituto, paskui Istorijos instituto lietuvių sektoriuje, studijavo lietuvių darbo žmonių padėtį buržuazinės - dvarininkinės Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte. Šio tyriamojo darbo vaisiai buvo apibendrinti atskiruose straipsniuose, kurie buvo paskelbti žurnaluose "Šviesa" (New Yorkas, 1935, Nr. 1, p. 16-19), "Priekalas" (Maskva, 1935, Nr. 6, p. 372-376), baltarusių moksliniuose leidiniuose. Stambiausias iš šių darbų "Lietuviai fašistinės Lenkijos priespaudoje. Politinė ekonominė apybraiža" išėjo 1936 m. Minske rusų kalba.

Knygoje pateikiami duomenys, kad tuometiniame okupuotame Vilniaus krašte gyveno apie 150 tūkstančių lietuvių, parodoma, koks buvo jų klasinis pasiskirstymas. K. Matulaitytė rašo apie Vilniaus krašte veikusias klerikalines ir liberalines organizacijas, apie liaudies švietimą, nacionalinę priespaudą. Autorė nagrinėja darbo žmonių pasipriešinimą socialinei ir nacionalinei priespaudai, aprašo Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos ir prie jos Centro Komiteto veikusio Lietuvių Centro Biuro veiklą, organizuojant leidybinį darbą ir vadovaujant išsivadavimo judėjimui. Ji pažymi ir tą faktą, kad

kovoje prieš revoliucinį judėjimą lietuvių klerikalų ir liberalų vadovai ėjo išvien su okupacinės valdžios atstovais.

Tuo būdu K. Matulaitytė buvo viena pirmųjų lietuvių istorikų, kuri iš marksistinių - lenininių pozicijų nagrinėjo socialinius santykius Vilniaus krašte laikotarpiu tarp dviejų pasaulinių karų. Tarybų Lietuvos istorikai (J. Marcinkevičius ir kt.) šio darbo ėmėsi tik po 30 metų.

Vilniaus valstybinio universiteto diplomantė 1972 m. parašė bibliografinį darbą, kuriame užregistravo 100 K. Matulaitytės 1921-1937 m. parašytų darbų. Pasirašinėjo jį šiuos raštus slapyvardėmis Banga, Ieva Spalietė, K. Pecaitė, Stebulių Stasė, savo pavarde, taip pat slapyraidėmis K. M., K. Mat-tė, K. M-tė, M., M-tė. Rašė ji periodiniuose leidiniuose "Raudonoji Vėliava", "Komunistas", "Raudonasis Artojas", "Priekalas" (ėjo Tarybų Sąjungoje), "Bal-se" (ėjo Vokietijoje), "Laisvė", "Darbininkų Balsas", "Šviesa" (ėjo ir tebeeina JAV-se).

K. Matulaitytei raštų tematika gana įvairi. Be rašinių, skirtų tarptautiniam moterų revoliuciniam judėjimui užsienyje ir Lietuvoje nušviesti, K. Matulaitytė savo straipsniuose populiarino socializmo statybos pasiekimus Tarybų šalyje, ypač moterų padėties gerinimo srityje. Daug straipsnių ji paskyrė Lietuvos Komunistų partijos veiklos klausimams nušviesti, organizavo rinkliavas jos spaudai paremti, rašė apie LKP veikėjas Žemę Greifenbergerienę, Eleną ir Eugeniją Tautkaites, Liudą Merkytę, Bronę Kazlauskaitę ir kitas, recenzavo K. Poželos "Atsiminimų" knygutę, skelbė jo laiškus, dalijosi prisiminimais apie jo visuomeninę revoliucinę veiklą.

Tokie buvo Katrės Matulaitytės - visuomenininkės, žurnalistės ir mokslininkės istorikės - nuopelnai. Šiais darbais ji visiems laikams įrašė savo vardą į pažangiosios lietuvių kultūros lobyną.

DAINUOK, ŠIRDIE, GYVENIMĄ

Dainuok, širdie, gyvenimą,
Padangę saulėtą ir gryną,
Ir debesėlį, vėjo genamą,
Ir smėlio taką per pušyną.

Dainuok gyvenimą lengvutį,
Be rimto, be švininio turinio, —
Kaip žvitriai skraidanti kregždutė,
Kaip svirtis, girgždanti prie šulinio.

Apie galingą karo sriautą,
Dainuok, širdie, neraginta,
Apie gyvenimą sugriautą,
Gyvenimą sudegintą.

Dainuok, dainuok - ir nenutilki.
Palenki vėją, stepėm gaudžiantį.
Tegu garsų kolonos pilkos
Prarėks kulkosvaidžius ir gaubicas.

Salomėja Neris

Pasaulio gyventojų skaičius.

Gyventojų skaičius jau nuo senų senovės buvo ir yra vienas svarbiausių visuomeninio gyvenimo faktorių.

Kapitalistinėje visuomenėje dabar labai svarbi socialinė problema - didelis gyventojų gausėjimas. Tų šalių spaudoje, vis dažniau, rašoma apie bado pavojų.

Kapitalistinė visuomenė jau nebepajėgia išspręsti tos problemos ir slenka į pražūtį.

Žmonijos išgelbėjimas yra tik socialistiniame socialistiniai-ekonominių visuomeninių santykių sutvarkyme, kur visi gamtos turtai, visos žmogaus sukurtos gėrybės priklauso tik liaudžiai ir nėra žmogaus išnaudojimo.

Socialistinės valstybės svarbiausias rūpesnis žmonės - pagrindinis ir visų brangiausias šaies turtas.

Šiuo klausimu besidominčių, užjūrio tautiečių dėmesiui, pateikiu pluoštą žinių apie pasaulio gyventojų skaičių. Nuo tų laikų, kai pirmykštis žmogus pradėjo visuomeninį gyvenimą, per tūkstančius metų ūkio, technikos ir kultūros pažanga buvo labai maža, nes tuomet jis priklausė, daugumoje, nuo gamtos aplinkybių, gamybinės jėgos vystėsi labai lėtai.

Pažanga ir gyventojų prieaugis

Žmogui pradėjus verstis žemdirbyste ir gyvulininkyste, žmonijos gyventojų prieaugis pradėjo didėti daug greičiau.

Ižymus demografas E. Davey sako, kad žemdirbystė, gyvulininkystė ir prasidėjusi civilizacija labai padidino pasaulio gyventojų prieaugį: prieš 300 tūkstančių metų buvo apie 1 milijonas žmonių, prieš 25 tūkstančius metų buvo apie 3,340,000, prieš 10 tūkstančių metų buvo apie 5,320,000, prieš 6 tūkstančius metų buvo apie 86,500,000 žmonių. Mūsų eros pradžioje pasaulyje buvo apie 150,000,000—200,000,000 mil. gyventojų, o 1,000-siais m. e. metais jau buvo apie 288,000,000. Tame periode, buvo dar daug rajonų visai neapgyventų, o

Badaujančių afrikiečių šeima

kai kurie labai retai. Beveik du trečdaliai, visų žmonių, gyvena Azijoje.

Padidėję prieaugio tempai

Pasaulio gyventojų prieaugio tempai labai pasikeitė, Europoje ir kitose pasaulio dalyse, tik XVIII amž., kai prasidėjo Anglijoje industrinė revoliucija, o paskui ir mechaninė revoliucija, sukelta mokslo išradimų ir jų pritaikymo gamybos procesams. Toji revoliucija pirmiausia apėmė Europą ir Šiaurės Ameriką, o paskui - ji prasiskverbė ir į kitas pasaulio dalis. Mokslo išradimai sukūrė naujas darbo sritis, išaugo pramonė, išsivystė intensyvus žemės ūkis ir prekyba.

Atsiradus garlaiviui ir garvežiui, palengvėjo susisiekimas tarp įvairių kraštų.

Spartus ekonominis ir kultūrinis vystymasis Europoje, kova su masinėmis ligų epidemijomis ir su labai dideliu vaikų mirtingumu, sumažino didelį žmonių mirtingumą.

Per XIX šimtmetį gyventojų prieaugis labai greitai augo Europoje ir Amerikoje. Nuo 1800 iki 1910 m. Portugalijos gyventojų skaičius padidėjo keturis kartus - nuo 1,000,000 iki 6,000,000; Švedijos ir Norvegijos taip pat - nuo 2,500,000 iki 10,000,000; Ispanijos ir Italijos beveik du kartus - nuo 11 iki 20 mln., ir nuo 18 iki 37 mln. Anglijos beveik tris kartus - nuo 14 iki 44 mln.; Prancūzijos nuo 27 iki 40 mln., o Vokietijos nuo 25 iki 62 mln.

Įdomu, kad XIX šimtmečio pradžioje Vokietijoje gyventojų buvo žymiai mažiau, negu Prancūzijoje. Bet apie 1855 m. Vokietijos gyventojų skaičius susilygino su Prancūzijos, o paskui smarkiai pralenkė jos žmonių skaičių.

Tačiau daugiausia padidėjo gyventojų prieaugis XIX šimtmečiu, tai Rusijoje, nuo 38 iki 140 mln., t. y. tris su puse kartų. Jungtinėse Amerikos Valstijose gyventojų skaičius padaugėjo net penkiolika kartų - iki 93 mln. Bet amerikiečių skaičiaus prieaugio padidėjimas yra ne tik jų rezultatas. Prie Jungtinių Amerikos Valstijų gyventojų didelio prieaugio daug prisidėjo emigracija iš Europos ir kitų pasaulio dalių, iš kur per XIX šimtmetį emigravo apie 20 mln. jaunų, sveikų vyrų ir moterų.

Pasaulio gyventojų skaičiaus prieaugį vaizdžiai parodo ši lentelė.

PASAULIO GYVENTOJŲ PRIEAUGIS

[milijonais]

Tame skaičiuje

Mūsų eros metai	Visame pasaulyje	TSRS	Europa be TSRS	Azija be TSRS	Afrika	Šiaurės ir pietų Amerika	Australija ir Okeanija
1000 (apytikriai)	288	12	40	170	50	15	1
1650	545	20	83	327	100	13	2
1750	728	30	114	475	95	12	2
1850	1181	70	214	741	95	59	2
1900	1617	132	300	915	120	144	6
1920	1811	158	329	966	141	208	9
1940	2295	195	380	1244	191	274	11
1960	3004	212	418	1669	277	412	16
1969	3520	239,5	639	2027	340	495	19
1973	3782	250,9					

Pasaulio gyventojų dabartinis prieaugis

Visame žemės rutulyje, dabar, kasmet padaugėja vidutiniškai apie 64 mln. žmonių, - kasdien gimsta apie 335 tūkstančius naujų gyventojų, miršta apie 148 tūkstančius, paros gyvento-

jų prieaugis siekia 187 tūkstančių žmonių. Kiekvieną sekundę pasaulis pagausėja daugiau kaip dviem žmonėmis.

1959-1970 m. pasaulio gyventojų skaičius padidėjo daugiau kaip 700 mln. žmonių.

Vidutinis metinis prieaugis buvo apie 2%. Daugiausia gyventojų padaugėjo besivystančiose ir kolonijinėse šalyse - daugiau kaip 2.5%. Socialistinėse šalyse gyventojų prieaugis buvo apie 1.5%.

100 metų reikėjo mūsų planetos gyventojų priaugimui nuo 1 bilijono iki 2 bil., 30 metų, kad priaugtų sekantis bilijonas ir tik 33 metų, kad padaugėtų nuo 3.5 bil. iki 7 bil. Tolimesnis, nepaprastas gyventojų prieaugis iki 14 bil. pareikalaus tik 30 metų.

Šiandieną sunku tiksliai numatyti, kaip priaugs pasaulio žmonija, todėl Jungtinių Tautų gyventojų komisija 1964 m. pateikė gyventojų kiekio didėjimo tris variantus.

Pagal pirmąjį - "minimalųjį" variantą 2,000 m. pasaulyje gyvens 5296 mln. žmonių, pagal antrąjį - "vidutinį" - 5964 mln. žmonių ir pagal trečiąjį - "maksimalų" - 6828 mln.

Didžiausi tempai gyventojų prieaugio numatomi Lotynų Amerikoje, Azijoje ir Afrikoje. Vykstant socialiniams pasikeitimams, kilstant kraštų kultūrai, ekonomikai, industrijai ir urbanizacijai, reikia manyti, kad šio amžiaus pabaigoje pasaulio gyventojų skaičius svyruos tarp 5,5-7 bil. žmonių.

Ar galės mūsų žemė išmaitinti tokį gyventojų skaičių?

Į šį klausimą davė apskaičiavimais pagrįstą atsakymą amerikiečių mokslininkas Harrison Brown. Pagal jį, esant šiandieniniam technikos lygiui, mūsų žemė galėtų išmaitinti apie 50 milijardų žmonių. Tačiau dabar trečdalis žemės rutulio gyventojų (daugiau kaip pusė Afrikos, Pietų Azijos ir Pietų Amerikos) kol kas gyvena pusbadžiai.

Etiopijoje ir kitose šalyse šimtai tūkstančių gyventojų miršta badu.

Kad pašalinti bado pavojų, reikia likviduoti ten išgalėjusį plačiųjų darbo masių skurdą ir ligas. Tuo tarpu, tose pasaulio dalyse dar gyvuoja feodaliniai kapitalistinė santvarka - tai ilgas ir labai skaudus procesas, nešas milijonams darbo žmonių tik skurdą ir kančias. Vargstančią žmoniją išgelbės tik socialistinis progresas, kuris užtikrins besivystančioms šalims aukštus ūkio gamybos tempus, pakels darbo masių gerbūvį ir išspręs pragyvenimo problemą per trumpiausį istorinį laikotarpį.

□

30 metų socializmo statybos

V. Bovinas

I

Praėjusiais metais (1974) lietuvių tauta iškilmingai minėjo 30-tą metinę sukaktį nuo Tarybų Lietuvos išvadavimo iš hitlerinės okupacijos. Hitlerinė Vokietija 1941 metų birželio 22 dieną pradėjo klastingą karą prieš Tarybų Sąjungą. Pirmomis karo dienomis hitleriniai grobikai okupavo Lietuvą. Fašistinis imperializmas veržėsi gilyn į Tarybų Sąjungą. Savo knygoje ir kalbose Hitleris pakartotinai rėkė: "Mums nepakanka paprastai sumušti rusų armiją". Jis grasino: "nuo žemės paviršiaus šią šalį nušluoti ir išnaikinti jos gyventojus". Savo knygoje "Mein Kampf" ("Mano kova") Hitleris rašė: "Mes pereiname prie naujų žemių užkariavimo Europoje". Jo programoje buvo: "Žemėje įsivešpataus vokiečiai".

Tačiau Hitleris pats krito, o fašistinė Vokietijos armija 1945 m. galutinai buvo sutriuškinta. Šiais 1975 metais visa Tarybų Sąjunga ir socialistinės šalys mini 30-tą metinę pergalės sukaktį prieš fašistinę Vokietiją. Pergalė prieš hitlerinį fašizmą irgi nėra paprasta Tarybų Sąjungos ir talkininkų militarinė pergalė - tai istorinis **socializmo laimėjimas** prieš kapitalistinį imperializmą.

Tarybų Lietuvos išvadavimo veteranas generolas Vladas Karvelis knygoje "Lietuvos TSR išvadavimas iš hitlerinės okupacijos" plačiai nušviečia Hitlerio pradėtąjį antrąjį pasaulinį karą, fašizmo pralaimėjimą ir padarytus nuostolius. Jis rašo:

"Didžioji Tarybinės liaudies, jos Ginkluotųjų Pajėgų pergalė Didžiajame Tėvynės kare, Komunistų partijai vadovaujant, įgalino lietuvių tautą išvengti baisaus visiško išnaikinimo, kurį jai buvo parengę hitleriniai grobikai. Pirmą kartą po daugelio amžių visos Lietuvos žemės, su Klaipėdos ūstu, su sostine Vilniumi, buvo sujungtos į vieningą Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką. Toji istorinė pergalė taip pat įgalino lietuvių tautą su brolišku tarybinių tautų

pagalba sukurti tikrąjį savo valstybingumą, tikrąją nepriklausomybę, sėkmingai atkurti sugriautą krašto pramonę, žemės ūkį, ugdyti ir kelti kultūrą, visas liaudies ūkio šakas. Šiandien Lietuva lygi tarp lygių Tarybų šalies respublika. Tarybinės santvarkos metais Lietuvoje sukurta stambioji pramonė, socialistiniais pagrindais pertvarkytas žemės ūkis, suklestėjo mokslas, menas, švietimas, kultūrinis gyvenimas" (p. 143).

Akademikas Kazimieras Meškauskas "Gimtajame krašte" pasakė: "1944 m., traukdamiesi nuo Tarybinės Armijos smūgių, okupantai paliko Lietuvą paverstą griuvėsiais ir pelenais. Praktiškai visa energetika ir pramonė buvo išvesta iš rikiuotės, o žemės ūkis apiplėštas. Hitleriniai grobikai Lietuvos ūkiui padarė nuostolių už milijardą 700 milijonų rublių".

Iš žmonijos istorijos nebus išbraukta, kad Tarybų Sąjungai antrasis pasaulinis karas, kuris išvadavo ir Lietuvą iš fašistinių grobikų okupacijos - **kainavo 20 milijonų žmonių**. Beveik pusė jų buvo civiliai, taikūs gyventojai, karo belaisviai, žydai ir kiti okupuotų tarybinių šalių gyventojai. O padaryti materialiniai nuostoliai skaičiuojami trilijonais rublių. Dabar, praėjus 30 metų, galima pasverti, kuri visuomeninė santvarka - socialistinė ar kapitalistinė - yra pranašesnė.

II

Tarybų Lietuva, pakilus iš hitlerinės okupacijos griuvėsių ir senos fašistinės santvarkos, per 30 metų socialistinėje santvarkoje pasiekė istorinių laimėjimų. Ji pagrindiniai pertvarkė darbo žmonių esmines gyvenimo sąlygas. Pašalino klasinį darbo žmogaus išnaudojimą, likvidavo privatinę gamybos priemonių nuosavybę. Tuo atveju visiems laikams buvo pašalinta ta chroniška kapitalizmo liga - **nedarbas**. Socializmo santvarkoje darbas, didėjanti produkcija, kas metai kelia dirbančiųjų ekonominį gyvenimo lygį. Kiekvienam Lietuvos piliečiui, kaip ir

kitose socialistinėse respublikose, yra garantuotas nemokamas medicininis aptarnavimas, darbininkų vaikams durys atidarytos į vidurinį ir aukštąjį mokslą. Žmogus socialistinėje visuomenėje, tariant rašytojo Alf. Bieliausko žodžiais: "Gerbiamas tas, kuris daug ir gerai dirba, o ne tas, kuris daug ir gerai valgo".

Socializmo santvarka per 30 metų davė lietuvių tautai ne tik ekonominį, pramoninį bet ir meninį, kultūrinį suklestėjimą. Išaugo mokslas, literatūra, poezija, muzika, veikia profesinės sąjungos. Dabartinės Lietuvos teatrai kas metais pastato po 50 naujų spektaklių, kuriuos aplanko apie pusantro milijono žiūrovų. O apie meninę saviveiklą, kuri visuomeniškai auklėja jaunimą, skaitome: "Dabar mūsų respublikoje veikia 16 tūkstančių meno saviveiklos kolektyvų, kurie jungia apie 300 tūkstančių dalyvių. Tai reiškia, kad maždaug kas 11-tas respublikos gyventojas dalyvauja choruose, orkestruose, dramos ar šokių kolektyvuose. Daugelis meno saviveiklos kolektyvų pasiekė aukšto meistriškumo" (P. Griškevičiaus pranešimas).

Socializmo santvarka pašalina klasinius prieštaravimus, ugdo bendradarbiavimą. L. Brežnevas partiečių susirinkime pabrėžė: "Tarybinė visuomenė darosi vis labiau vieninga ir susitelkus. Mūsų šalyje pirmą kartą istorijoje sprendžiamos neregėto masto ir reikšmės visuomeninių santykių struktūros, gilių pakitimų problemos. Vis labiau suartėja klasės ir socialinės grupės, sudarančios tarybinę visuomenę. Ir tai, draugai, labai gerai: mes toliau ir toliau žengiame keliu į komunizmą".

Socializmo principai atmeta tauta tautos pavergimą bei išnaudojimą. Tarybų Sąjunga ir kitos socialistinės šalys į pasaulio kovų areną neša ne karo, bet taikos vėliavą, skelbia internacionalinį tautų bendravimą. Tai rodo ir dabartiniai Tarybų Sąjungos pasitarimai su kapitalistinėmis valstybėmis, ypač su JAV vyriausybe. Vadinasi, socializmas šiandien tampa kelrodžiu iš dabartinio kapitalistinio chaoso į planuotą laimesnę kūrybinį gyvenimą.

III

Tačiau kapitalizmo ideologijos reakciniai "vadotojai" dar aklaivai gina "šaltojo karo" politiką. Jie graibšto visokius parsidavėlius, išmatas iš socializmo šalių. Ir lietuviški reakciniai "vadotojai" dar nesuprato, kad kapitalizmo imperialistinė epocha serga mirties liga. Visi informacijos šaltiniai rodo gilėjančią kapitalizmo sistemos krizę politikoje, ekonomikoje ir valdžioje. Juk ir tas skandalingas "watergate" teismas - teismas pačios kapitalizmo sistemos.

Darbo žmonių sąskaiton iškilo ir dar tebekyla gyvenimo reikmenų kainos, nemažėja infliacija, plinta valiutos chaosas. Energetikos stoka greisia šalies produkcijai, didėja nedarbas. Tik JAV šiuo metu jau virš 6 milijonai bedarbių. Plinta ginkluoti apiplėšimai, valdžioje korupcija. Turtingiausioje kapitalizmo šalyje apie 25 milijonai žmonių gyvena skurde. O Amerikos fermeriai šaudo, žudo šimtais geriausius mėsai gyvulius (veršius) ir užkasa į žemę. Tokia beprotiška yra kasdienybė kapitalizmo sistemoje.

Kapitalizmas imperializmo stadijoje tampa pasauliniu žmonijos priešū. Juk visa kapitalizmo istorija - yra ir ginkluotų karų istorija. Teisėtai generolas V. Karvelis savo knygoje pastebi:

"Antrasis pasaulinis karas tęsėsi šešerius metus. Pirmajame pasauliniame 1914-1918 m. kare dalyvavo 36 valstybės su daugiau kaip vienu milijardu žmonių, o 1939-1945 m. kare - 61 valstybė su 1,700 milijonų gyventojų - tai trys ketvirtadaliai žmonijos. Karo veiksmai vyko trijuose kontinentuose: Europoje, Azijoje ir Afrikoje. Karo teatro plotais pavirto 40 valstybių teritorijos. Pagrindinį vaidmenį vaidino karo veiksmai Europoje, o lemiamasis frontas buvo Tarybų Sąjungos - Vokietijos frontas" (p. 159).

Antrojo pasaulinio karo materialiniai nuostoliai skaitomi šimtais milijardų, o žmonių gyvybių jis nusinešė 50 milijonų. Buvo kalbėta, kad bus paskutinis karas, žmonija gyvens taikoje. Bet kapitalizmo sistema yra karinių konfliktų gimdytoja. Per praėjusius 30 metų: "Imperialistinės valstybės, norėdamos užsitikrinti neokolonijinį viešpatavimą, kariavo ir organizavo 33 karines operacijas įvairiuose žemės rajonuose" (p. 160).

Tos karinės operacijos yra visai šiandieniškos. Kapitalizmo interesų gynybai karas vyko Korėjoje, o Vietnamo kare JAV numetė daugiau kaip 6 milijonus bombų, vadinasi, tris kartus daugiau, negu buvo numesta per visą antrąjį pasaulinį karą. Taip pat kapitalizmui kredituotas karinis konfliktas vyko tarpe Turkijos ir Graikijos Kipro teritorijoje. Nesibaigia militariniai konfliktai tarp Izraelio ir Arabų tautų. Kapitalo reakcija ir šiandien terorizuoja, žudo žmones Čilėje.

Dabartinę pasaulinę padėtį L. Brežnevas sekamai apibūdina: "Žmonija dabar pergyvena audringą savo istorijos laikotarpį. Vis ryškiau ir kryptingiau veikia visuomenės jėgos, klasinės partijos, kovojančios už socialinę pažangą, prieš stambiojo kapitalo valdžią, prieš reakcijos jėgas". Vadinasi, žmonija ieško atsparos prieš

branduolinio karo pavojų. Milijonai komunistų ir darbininkų kovoja už socialinį pasaulio pertvarkymą be karų ir klasinių konfliktų. Kova už taiką, pavergtų tautų laisvę duoda teigiamų rezultatų. Fašizmas pralaimi Portugalijoje, Graikijoje. Feodalinė monarchija sugriuvo Etiopijoje - Afrikos, Azijos tautos išsivaduoja iš vergovės."

IV

Žinoma, ir socializmo šalyse dar vyksta ideologinė kova prieš buržuazines liekanas ir įpročius. Tos kovos būtinumą dažnai konstatuoja partijos vadovai. Tuo reikalu G. Zimas aiškiai pabrėžia: "Susiformavus socialistinėms nacijoms, įvyko giliausi pakitimai nacionalinių santykių ideologijos srityje. Šie pasikeitimai, visų pirma, sąlygojami tuo, kad socialistinės nacijos sąmonėje vyraujančią vietą įgyja marksistinė-lenininė ideologija". Vadinasi, socialistinė ideologija tampa kelrodžiu šalies dvasiniam ir materialiniam gyvenime. "Tiesoje" (1974, spalio 25 d.) skaitome: "Pas mus dar pasitaiko miesčioniškumo ir egoizmo, gobšumo ir apolitiškumo, kyšininkavimo ir alkoholizmo, nacionalizmo ir kitų atgyvenų pasireiškimo". Tai tos atgyvenos, kurias gimdė, auklėjo ir paliko buržuazinės santvarkos ideologija. Tokias liekanas kapitalo ideologai renka ir naudoja pikta propagandai prieš socialistinę santvarką. Prie tų liekanų priklauso ir lietuviški diversantai kaip Brazinskai, Kudirkos ir kiti.

Kovoje prieš buržuazinės ideologijos liekanas daug atlieka grožinė literatūra, jos kritika. Tačiau ideologiniam žmogaus visapusiam švietimui pirmą vietą užima politinė-lenininė literatūra, kurioje kalba ir rašo partiečiai, kaip L. Brežnevas, P. Griškevičius ir kiti marksistai. Taip buvo pasiekta didžiųjų istorinių laimėjimų. Tai aišku - darbo žmogus turi atspindėti ir grožinėje literatūroje. Tuo reikalu kalba aiškiai P. Griškevičius, pirmasis Lietuvos Komunistų partijos sekretorius:

"Šalia to, kas aukščiau pasakyta, akis ypač bado tematinis tam tikros kūrybos dalies susmulkėjimas, idėjinis indiferentiškumas, etinių kriterijų susilpnėjimas ir meninis pilkumas. Literatūroje, dailėje, kino juostoje, teatro scenoje nepateisinamai retai matome visų materialinių vertybių kūrėją - darbo žmogų". Kritiškai žiurima ir į tuos rašytojus, kurių "tariami bendražmogiškieji idealai pakimba ore, atitrūkę nuo konkrečios socialinės tikrovės, komunizmo statybos praktikos, kuri vienintelė tėra objektivus ir patikimas socialinių ir etinių idealų matas".

Susirūpinimas literatūros idėjiškumu Tarybų Lietuvoje yra kasdieniškas reikalas. Kaip bile darbe, į literatūrą kas metai ateina jauni žmonės. Literatūros profesiją jie atsineša iš mokyklų, bet ne visi turi marksistinės-lenininės ideologijos praktišką patyrimą. Todėl A. Barauskas pastebi, jog "komunizmo idėja alsuojanti, estetiniai įtaigų meną gali sukurti plačios erudicijos, aukštos dvasinės kultūros ir visuomeniškai aktyvios asmenybės, įgimtą talentą sujungę su pažangiaisiais visuomenės idealais. Todėl buvo ir išlieka aktualus uždavinys - nuosekliai, principingai vykdyti jaunosios kartos idėjinio estetinio auklėjimo programą" ("Tiesa", 1974, vasario 14).

Suklestėjus Tarybų Lietuvoje literatūrai, menui, žinoma, kyla idėjinės ir kūrybinės problemos, estetinės teorijos. Trūkumus, klaidas pastebi ir taiso patys rašytojai, kritikai. Vienoje recenzijoje Vytautas Skripka įtaigiai komentuoja: "Atrodo, kad mes vis rečiau žinome, kokią poeziją vadinti lyrine, o kokią publicistine; dar sunkiau mums sekasi apibūdinti eilėraščio visumą, atsakyti į klausimą: kuo vienas poezijos žanras skiriasi nuo kito, kas per daiktas yra lyrinis eilėraštis, ką gi pagaliau mes vadiname poetine vizija. . . Beatodairiškai švaistydami tokius epitetus, kaip "eilėraštis-ekvalerė", "eilėraštis-vizija", "eilėraštis - subtyli išpažintis", mes nieko nepasakome apie pačią poeziją, kuriai atskleisti nepakanka išviršinio stebėjimo. Turi būti pasverta ir įvertinta pati eilėraščio esmė, kaip vienintelis ir nepakartojamas išraiškos produktas, turi būti iššifruotas bent jau pats eilėraščio skaitymo kodas" ("Literatūra ir menas", 1974, Nr. 36).

Šios pastabos yra ir atkirtis tiems, kurie dar vis nori "vaduoti" tarybinę literatūrą iš socialistinės **reglamantacijos** "nelaisvės". Kūrybinė laisvė, formos įvairovė Tarybų Lietuvoje nevaržoma. "Pergalė" (1974, Nr. 11) pirmą vietą skyrė didžiosios lietuvių tautos poetės Salomėjos Nėries 70-tam gimtadieniui paminėti. Tame numeryje S. Nėries poeziją vertina K. Korsakas, K. Nastopka, R. Pakalniškis, V. Kuzmikas. Poetės revoliucinė, kovinga kūryba yra žinoma ir Amerikos pažangiųjų lietuvių judėjime.

Tačiau ne vienodai S. Nėries poezija vertinama ir Tarybų Lietuvoje. K. Nastopka, R. Pakalniškis poetę interpretuoja **poetikos mokslo** aspektais. Tad jų straipsniai silpniau atspindi S. Nėries poezijos socialinį, ideologinį kovingumo aspektą. Tokiuose straipsniuose gausu estetinių formuluočių, kad "poetė kuria naują erdvinį

modelį"; "linksta į alegoriją"; "naudoja lyrinio pasakojimo priemones" ir kitas stilistines įvairoves. Bet tie devizai nieko nepasako apie poetės eilėraščių visumą, jų socialinę reikšmę. Ši kritika tarsi literatūros klasės mokiniams dėsto, kiek tas ar kitas eilėraštis yra lyrinis, dramatis, poema, epas, baladė, publicistika ar kita forma. Tačiau šios žanrinės formos neišreiškia tikrąjį eilėraščio turinį, kurio tikroji vertybė yra kūrinio **socialinė idėja, mintis**.

Salomėjos Nėries toks poetinis perlas, programinis eilėraštis: "Dainuok, širdie, gyvenimą", kuriame poetė dainuoja "saulėtą ir gryną", "gyvenimą lengvutį" ir "be vininio turinio". Ir "Apie gyvenimą sugriautą, gyvenimą sudegintą". O tiems, kurie atėjo griauti gyvenimą iš fašistinės Vokietijos, poetės daina: "Tegu garsų kolonos pilkos prarėks kulkosvaidžius ir gaubicas". Gražaus gyvenimo priešui (fašizmui) poetė dainavo: "Tegu plieniniai keršto žodžiai strėlėm užnuodytom. . . priešą skriodžia".

Taigi, poetė S. Nėris tuo eilėraščiu skelbia kovą fašistiniam okupantui, o suestetizuotas tas eilėraštis lieka tik: "Tai du skirtingi erdvės modeliai". Vadinasi, pati eilėraščio prasmė sužalota - poetė piešė kovą už gyvenimą, o ne "erdvės modelį". Kritikas neatsako į klausimą:

tai iš tikro, kokia poetė buvo ta Salomėja Nėris? Šį klausimą teigiamai mums atsako Nėries bendrakeleivis, premijuotas poetas E. Mieželaitis:

"Salomėja Nėris niekada nerašė poezijos vardan poezijos, neskyrė jos vienai sau, nepoetizavo savo kančios ir neidealizavo savo asmenybės. Save ji matė ne tik savo eilėraštyje - save ji pirmiausia matė savo tautoje. Jai rūpėjo ne tik estetika - pirmiausia rūpėjo realus gyvenimas. Ne tik grožis grožiui arba poezija poezijai. Ir ne gyvenimas gyvenimui. O gyvenimas idealui. Ir ne idealas idealui. O idealas gyvenimui. Ir todėl poezija - gyvenimui. Gyvenimas vardan didelio idealo.

Kai kilo Didysis Tėvynės karas - jos poetinė gyvenimo filosofija jau buvo galutinai susiformavusi. Karas ją tik pagilino. O sunkūs tragiški išgyvenimai tik sustiprino šios filosofijos skambėjimą. Salomėjos antifašistė širdis dabar degė didžiausia neapykanta fašizmui" ("Tiesa", 1974, lapkričio 16).

Taip pastebi ir akademikas K. Korsakas, jog praleidus kovinguosius, revoliucinius poetės eilėraščius neįvertintus - "nėra ir negali būti pilnutinai reprezentuojamas nei pačios poetės kūrybinis veidas, nei jos poezijos visuomeninis rezonansas" ("Pergalė", 1974, Nr. 11).

Brydė

*Juda paskui saulę sėkla, rėžia brydę,
tą, kuri skausmingai apie lūpas žydi.
Šviesiąją ugniarykštę, kuri dainuoja ant pečių,
juos plakdama,
Vygę degintinę, kurioje pabunda žemė krykšdama,*

*Kur brydė lyg šilko juosta kojas apvyniojo,
augalo signalas ten žaliuoja.
Virš laukų dangus — įstiklinta ramybė.
Auga iš lietaus grūdų būtis kaip regimybė,*

*Auga ji ramiai, alsuoja
pro geltoną saulės plazmą, ir kai išrasoja
žvaigždėmis lyg prakaitu dangus,
sugrąžindamas viršūnę kalnui, dygsta po jomis
žmogus...*

*Jis didės, didės, ir kaip sprogimas po trumpos kovos
sulapos valvorykštės vainikas ant galvos...*

Ramutė Girkontaitė

R. Mažylis

P. Mažylis gimė 1885 m. sausio 24 d. Silaikiškio kaime, prie pat didelio ir gražaus Vaduvų miško (Kupiškio rajone), kuris nuo senovės garsus 1863 metų sukilimo įvykiais ir dabartine gausybe briedžių, stirnų, šernų, kiškių ir įvairių paukščių.

Iš audringos praeities

Senoliai, su dideliu įdomumu, pasakoja apie Vaduvų miške senovėje vykusias sukilėlių kovas prieš caro armijos baudžiamuosius būrius. Sako, kad skapiškėnai labai apgailėstaudavo tragišką sukilėlių likimą ir kiek galėdami jiems padėdavo. Jurgis Mažylis, Prano tėvas, taipgi dalyvavo sukilime ginklanešiu. Sukilimą numalšinus, rasdavo negyvų sukilėlių, pasislėpusių tankių ir aukštų eglių viršūnėse. Daug sukilėlių buvo nužudyta, tūkstančiai ištremti į Sibirą, liko daug našlių ir našlaičių, verkiančių savo tėvų, vyrų ir brolių. Tačiau šiose apylinkėse vis dažniau girdėdavosi revoliucinės dainos ir anti-vyriausybės nuotaikos.

P. Mažylis gimnazijoje

Nuo pirmos klasės jis mokėsi Šiaulių gimnazijoje, o nuo trečios klasės tėvai jį perkėlė į Liepojos gimnaziją, nes čia buvo daug laisvesnė atmosfera.

Šioje mokykloje mokėsi: J. Biliūnas, D. Alseika, A. Purėnas, P. Bugailiškis, R. Rasikas ir kiti.

Čia veikė du gausūs lietuvių moksleivių rateliai. Į vieną buvo susibūrę jaunesniųjų, į kitą - vyresniųjų klasių mokiniai.

Penktoje klasėje P. Mažylis įstojo į vyresniųjų mokinių ratelį, kuriam vėliau labai sumaniai vadovavo ir platinė socialistinę literatūrą.

1902 m. jis įstojo į Lietuvos Socialdemokratų partiją ir vykdė jos pavedimus.

Antanas Trumpickas

Profesorius, daktaras Pranas Mažylis

90 METŲ SUKAKTIES
NUO GIMIMO PAMINĖJIMUI

1904 m. birželio 5 d. P. Mažylis baigė Liepojos gimnaziją ir dar daugiau įsitraukė į slaptą revoliucinę veiklą.

Garsiosios gegužinės

P. Mažylis, R. Rasikas, A. Purėnas, J. Smalstys, J. Šlapelis ir kiti kairieji subūrė didelį būrį pažangaus jaunimo.

Juodpėnų ir kituose kaimuose, vasarą, jie ruošdavo dideles gegužines - vakarus su vaidinimais, dainomis ir šokiais. Į šias gegužines atvykdavo daug jaunimo iš tolimiausių kaimų ir miestelių. Visi, su dideliu įdomumu, žiūrėdavo vaidinimus: "Mūsų gerasis", "Tadas Blinda" ir kitus. Po vaidinimų dainuodavo ir šokdavo, o aktyvistai socialistai susirinkdavo į klėtis ir slaptai svarstydavo kaip geriau šviesti liaudį ir ugdyti revoliucinį judėjimą.

P. Mažylis revoliucionierius

1904 m. rudenį P. Mažylis įstojo į Maskvos universiteto Istorijos-filologijos fakultetą. Tačiau vos kelis mėnesius išbuvęs Maskvoje jis sugrįžo į Lietuvą ir stojo į revoliucinę veiklą.

1904 m. pabaigoje P. Mažylis apsigyveno Panevėžyje ir Lietuvos Socialdemokratų partijos centro komiteto pavedimu išvystė plačią revoliucinę veiklą Panevėžio, Ukmergės ir Zarasų apskrityse.

Štai ką papasakojo apie P. Mažylį južintiškis, tų laikų revoliucinio judėjimo dalyvis, Antanas Šutas: "P. Mažylis buvo veikliausias ir įtakingiausias revoliucionierius, jis organizuodavo slaptus susirinkimus, mitingus, darbininkų streikus ir platindavo revoliucinę literatūrą. . ."

Baisusis šveicaras

Panevėžio uriadnikas Figurinas, pranešdamas savo viršininkams, rašė, kad "pas priemiesčio

Smiltynės gyventoją Mikšį apsigyveno bausis žmogus Francyszek (Pranas), kilimo švaicaras, mokęs rusų, lenkų, žydų, lietuvių, prancūzų ir vokiečių kalbas. Jis turi spaustuve, spausdina keliomis kalbomis proklamacijas ir platina gyventojų tarpe. Jis "prižiūrįs" organizuotos partijos narius, kurių Panevėžyje esą apie 200. Partija turinti priešvalstybinių knygų sandėlį ir ginklų". Tik vėliau policija išaiškino, kad tas bausis švaicaras, tai nuo Vaduvų girios skapiškėnas P. Mažylis. Juo toliau, tuo smarkiau buvo sekamas jis ir jo pagalbininkė sesuo Teklė.

1905 m. gruodžio 15 d. skrajojantis baudžiamasis būrys, kelyje iš Gudelių į Troškūnus, sulaikė vežimą, kuriame sėdėjo vyras ir moteris. Juos apieškojus buvo rasti du revolveriai ir 265 revoliuciniai atšaukimai. Šnipai atpažino P. Mažylį ir K. Jonelytę. P. Mažylis buvo pervežtas į Ukmergės kalėjimą, kuriame jau kalėjo Anykščių pristavo Orlovo nužudymu apkaltinti Stasys Didžiulis ir jo sūnus Antanas iš Griežionėlių. P. Mažylis buvo nubaustas 6 mėnesius kalėti. Kalėjo Ukmergės ir Kauno kalėjimuose. Vėliau už užstatą buvo paleistas ir vėl veikė revoliucinėje veikloje.

1907 m. P. Mažylis įstojo į Peterburgo universiteto Teisės fakultetą.

Emigracijoje

1908 m. rudenį P. Mažylis emigravo į Krokuvą, nes buvo gavęs šaukimą į teismą, kur grėsė didelė bausmė. Tų pačių metų rudenį jis įstojo į Krokuvos universiteto Medicinos fakultetą, kurį baigė 1913 m. ir ketverius metus dirbo miesto ligoninėje gydytoju chirurgu.

1911 m. į Krokuvą, pabėgęs iš Sibiro, atvyko Antanas Didžiulis, vėliau atsirado seni bičiuliai Petras Bliūdžius ir Rapolas Rasikas. P. Mažylis dalyvavo V. Kapsuko organizuotame Krokovoje gyvenančių lietuvių socialdemokratų pasitarime su V. Leninu.

Vėl Lietuvoje

1918 m. P. Mažylis sugrįžo į tėvynę ir apsigyveno pas motiną ir seseris.

Vos tik sugrįžęs, tuojau pradėjo lankyti ir gydyti artimųjų kaimų ligonius, kurių buvo labai daug. Vėliau jis persikėlė į Panevėžį, dirbo ligoninėje ir aktyviai dalyvavo 1918-1919 metų revoliuciniuose įvykiuose. P. Mažylis buvo išrinktas Panevėžio miesto darbininkų tarybos nariu.

Buržuazijai užgniaužus Tarybų valdžią, P. Mažylis buvo suimtas. Tik dėl to, kad Panevėžyje tada nebuvo gydytojų, jis buvo paleistas. Vėliau jis dirbo Panevėžio ir Kauno ligoninėse.

15 Nuo 1920 m. pavasario P. Mažylis buvo Raudonojo Kryžiaus ligoninės direktorius, akušerių kursų Vedėjas ir Kauno universiteto akušerijos-ginekologijos katedros vedėjas. Nuo 1930 metų profesorius. P. Mažylis buvo vienas iš garsiausių profesorių. Jo paskaitos visada būdavo labai turiningos, įdomios, naudingos ir todėl studentai gausiai jas lankydavo. Paskaitose dažnai jis aiškino socialinės santvarkos reikšmę darbo žmonių sveikatai. Jis plačiai papasakodavo apie motinos ir vaiko globą Tarybų Sąjungoje, apie tarybinius motinystės apsaugos įstatymus. Tas labai nepatiko buržuaziniams vadeivoms.

Tamsi ir kruvina hitlerininkų okupacijos naktis

Hitlerininkams įsiveržus į Lietuvą, penktą karo dieną P. Mažyliui dirbant prie operacinio stalo, viena jauna fašistinio nusistatymo gydytoja, pavogė iš kabineto stalčiaus jo 1940 m. užpildytą anketą ir perdavė gestapininkų pagalbininkams - fašistams.

P. Mažylis buvo tuojau pašalintas iš universiteto ir iš akušerijos kursų.

Prasidėjo kruvina ir tamsi okupacinė naktis. Visur vyko pažangiųjų žmonių areštai ir žudynės. Suimtas Kauno universiteto rektorius, artimas P. Mažylio bičiulis A. Purėnas, Panevėžyje suimtas A. Didžiulis ir jo žmona, o sūnus Liudas ir sesuo Vanda Albrechtienė-Didžiulytė žiauriausiai nužudyti.

Tačiau pažangūs žmonės, nebudami gresiančio pavojaus, priešinosi hitlerininkams okupantams, vieni su ginklu kovojo, kiti slėpdavo pabėgusius iš nelaisvės tarybinius karius, gelbėdavo žydų vaikus. P. Mažylio šeima buvo drąsiųjų kovotojų eilėse. Ji ne tik slėpė iš geto išneštus vaikus G. Teperį, B. Gurvičiūtę bei kitus, bet ir nepaisydama didžiausio pavojaus, gausiai šelpė maistu karo belaisvius, ką gražiai patvirtina šie šilti belaisvių laiškeliai: "Gerą dieną, brangus daktare! Jus sveikina Jums nepažįstamas ir žinomas tik iš laiškelių L. Semionovas. Brangus daktare, savo ir daugelio belaisvių vardu iš visos širdies dėkoju už Jūsų rūpestį, nuoširdžią globą ir meilę, kurią Jūs rodote mums, karo belaisviams, išgyvenantiems siaubingą laikotarpį ne tik mūsų gyvenime, bet ir žmonijos istorijoje". . .

"Didžiai gerbiamas daktare, savo trumpame laiškelyje iš visos širdies tariu nuoširdų dėkui už Jūsų giliai žmogišką jausmą mums - rusams belaisviams. . . visą gyvenimą aš Jūsų neužmiršiu. Kai tik baigsis karas ir grįšiu namo, aš visiems žmonėms papasakosiu apie tai, kaip

lietuvis daktaras gelbėjo rusų belaisvių gyvybę". . .

"Didžiai Gerbiamas profesoriau! Jums didžiai dėkoja rusai belaisviai - Vasia iš Kalugos miesto ir Osipas iš Smolensko rajono. . . Niekada neužmiršime Tamstos ištiesios pagalbos rankos. . ."

Šiuose laiškuose pareikštas didelis dėkingumas gelbėtojui, nepažįstamam lietuviui daktarui. Buvo baisiausias laikas, jei nors vienas iš tų laiškų būtų patekęs į gestapininkų rankas, tai profesorius P. Mažylis būtų buvęs žiauriausiai nužudytas.

Paskutinėmis okupacijos dienomis daug kauniečių išvažiavo į kaimus, nes bijojo artėjančių kautynių. Tačiau P. Mažylis niekur nesitraukė. Jis visuomet buvo ištikimas savo pareigai ir dabar pasiliko prie savo ligonių.

Į naują gyvenimą

Lietuvos išvadavimą P. Mažylis sutiko su dideliu džiaugsmu.

1944 m. vasarą jis grįžo dirbti į katedrą. P. Mažylio mokslinis ir visuomeninis-politinis kelias buvo labai turiningas ir įvairus. Jį labai jaudino taikos problema ir karų baisumai. Jis skaitė paskaitas, pranešimus universiteto darbuotojams, studentams ir plačiai visuomenei, rašė straipsnius, aktyviai dalyvavo įvairiuose suvažiavimuose. P. Mažylis visuomet pabrėždavo tarybinio gydytojo pareigų labai didelį atsakingumą. Jis sakydavo, kad tarybinis gydytojas - ne siauras specialistas, o plataus masto visuomenės veikėjas.

Per ilgametę pedagoginę veiklą P. Mažylis paruošė daug puikių gydytojų. Jis pašventė visą savo gyvenimą humaniškomis medicinos idėjoms įgyvendinti.

1945 m. P. Mažyliui buvo suteiktas LTSR nusipelnusio gydytojo vardas. Keturis kartus buvo renkamas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. 1946 m. buvo išrinktas Lietuvos TSR Mokslų Akademijos akademiku.

Didžiai jam dėkingos

Tūkstančiai Lietuvos motinų didžiai jam dėkingos už savo ir vaikų laimingą gyvenimą.

P. Mažylis išsiskyrė iš gyvųjų tarpo 1966 m. vasario 28 d. Kaune.

Į amžiną poilsį jį palydėjo daug tūkstančių Lietuvos moterų, vyrų ir jaunimo. Daug lydėjušių moterų gailiai jo verkė.

Profesoriaus Prano Mažylio vardas šiandien su didele pagarba minimas ne tik skapiškėnų, kupiškėnų bei kauniečių, bet ir visuose Lietuvos kampeliuose.

Humoreska

Rojaus kampelis

Bronius Jauniškis

Kažkas netikėtai bilstelėjo į duris. Negeras jausmas nupurtė mane. Gal angelas sargas? Juk rašau šėtonišką straipsnį: "Tikėjimo vergovė". Ir iš tiesų: įtrepsi toks apvalainis, juodu kostiumu, balta stačia apykakle storulis. Rankose tempia senovišką valizą.

— Leudetur Jesus Kristus, - pasveikino saviškai.

O man ir padai nukaito: kaip jis užuodė? Čia, tolimame krašte, tarp milžiniškų, snieguotų kalnų, palmių giraitėje, galvojau, nė pats kipšas manęs nesuras. O štai - klebonas. Tikriausiai ne kas kitas, o pats archangelas Gabrielius bus jį atsiuntęs.

— Nepaklydot jūs? — atžariai paklausiau.

Svečias pajuto mano minorinę gaidą. Sužaibavo akimis, tarsi pirmu blykstelėjimu norėdamas nutrenkti.

— Stebitės? O ko! Mes irgi žmonės, nors ir ne profsajungos nariai. Poilsis visiems pagal sąjunginę konstituciją.

"O kelialapius. . . šventoji dvasia parūpina", - vienas sau sumečiau.

Klebonas šmakšt savo valizą į spintą.

Aš "Tikėjimo vergovė" - po švarku. Kam staiga parodyti, koku esu. Bet jis, matyt, gyvenimo mėtytas ir vėtytas - iš karto pastebėjo slapūkavimą. Ir rėžė kritiškai:

— Dvasininkai dabar, vadinasi, atgyvena. O mes irgi žmonės. Svajojau lietuvi rasti. Visą poilsinių rūmų poilsiautojų sąrašą išnaršiau iki jūsų nacionalinę individualybę nustačiau. Nepagailėjau lietuviško "Eleksyro" bonkos. Skaudu, brolau.

Ir, nelaukęs atsakymo, nušlumšėjo tiesiai į vonią, tik chalato skvernai suplevėsavo. Aiškiai matėsi, kad garbus klebonėlis įpratęs čia, šioje ašarų pakalnėje, "rojaus kampeliuose" pagyventi, nelaukdamas nė dangaus karalystės, kuria tikinčiuosius nuolat vilioja. O pats ar tiki savais žodžiais?

Netrukus duryse pasirodė dar viena persona. Skusta galva, akys lyg viksva įpiautos, prasišo-

vusiais skruostais. Ir pasisveikino neįprastai:

— Salem aleikum!

Nežinojau, né ką atsakyti.

Ir jis žaibiškai susitvarkė. Buvo matyti, kad dausas gerai, tarsi kasdieninę buitį, pažįsta.

Ir kai abu dvasininkai išsipūkšeno šampūniškoje vonioje, švitėdami gaivumu, sukruoto arčiau susipažinti. Klebonas, matyt, gyvenimiškos kultūros pasisėmęs, ant stalo klanktelėjo trejetą bonkų balzamo, juodos ikros porą dėžučių, ungurių rūkytų ir kitų pikantiškų patiekalų. O mula iš kažkur atsivedė septynias gražuoles ir pasisodino prie savęs. Pasijuto jis tarsi musulmoniškame hareme. Na, ir prasidėjo. Ne gyvenimas, o tikras rojus! Balzamas - širdį atgaivino; gražuolės - jausmus virpino. O viena - ypatingu grožiu žavėjo, tiesiog galvą dėl jos galėjai pamesti. . . Bet čia neapsiėjo be pagyrimo žodžių tikėjimui. Mula pirmasis šoko aiškinti, kad islamo išpažinimas yra pats subtiliausias, pats tauriausias. Koranas, esą, mokąs, kad musulmonas negalįs né vabalėlio nuskriausti, netgi žolelės numinti. Kodėl Alacho pasekėjai tyliai, kultūringai šneka? Koranas čia irgi nurodąs: "Kalbėk tyliu balsu todėl, kad pats nemaloniausias balsas yra asilų balsas" (Kor. 31, 18).

— Giries, spiritus movens (Judanti dvasia. Lot.), - nepasidavė klebonas. - Katalikų tikėjimas yra kur kas senesnis už islamo. Ir šventojo rašto pamokymai kur kas didingesni. Pavyzdžiui!

— Nagi, nagi, pavyzdžiui, islam (Nuolankusis. Arab.).

— Dievo sūnus Kristus šitaip moko: "Jei kas tave užgautų per dešinį skruostą, atsuk jam ir kairįjį" (Mato 5,40).

Klebonas skaitė nugalėjęs mulą. Pakilo, pamindžiokiavo ir, prisigretinęs prie žavingiausiosios merginos, bandė ją suimti už liemenėlio. Musulmonas sužaibavo ikypiomis akimis ir teškė klebonui į žandą. Katalikiškasis dvasininkas pasijuto ižeistas ir mulai kirto atgal. Pastarasis čiupo už jo rankos.

— Melagis! - sušuko mula. - Sukčius! Gražuolės užsimanė. . .

— Koks aš tau melagis? Dar niekins!

— Kodėl antrojo žando neatsukai? . . .

— Palauk, palauk, spiritus movens. Kitoje vietoje Šventasis raštas taip moko: "Kokiu saiku seikėjate, tokiu ir jums bus atseikėta" (Morkus 4, 25), - ir dar kartą, kitą kirto mulai. - Čia tau už balzamą, čia tau už ungurius. Pasiimk savo gražuolių haremą.

Merginos pašoko, apipulė mane ir ėmė prašyti:

— Brangusis, išskirk dangiškuosius vyrus! Išskirk!

— Nesijaudinkite, - raminau jas, - šventąsias dogmas tegul praktiškai išsiaiškina. O praktika yra praktika. Ne iliuzijose murkdytis.

Ryte, sėdęs prie straipsnio, temą pakeičiau. Vietoje rašęs "Tikėjimo vergovė", pabrėžiau - "Tikėjimo džiaugsmi".

GLUOSNIAI

Tyliai lietu lieja alėjoj
Debesys sunkūs, sustingę, be vėjo.
Parke medžiai, rodos, apmirę. . .
Verkiančio gluosnio šakos nusrė.
Sodrūs lašai lyg ašaros byra.

Eidamas pro gluosnių verkiančių eilę,
Rodos, raudū su ašarom gailiai.
Srūva tavim širdperša smarkiai.
Kiaurai visą sielvartas merkia.
Tavo visa būtybė, rods, verkia. . .

Skausmas tave lyg gluosnį plauna,
Bet nejučia tu lyg atsigauni.

Verkiantys gluosniai tavy lyg šnara!
Būti išlytam tau miela, gera. . .
Ašaros daro tyrą ir švarų. . .

Verkiančiu gluosniu staiga pasijusti
Reiškia gyventi naujai nubusti!
Verkti kaip gluosniui per lietu tylų
Reiškia permainą sieloje gilia!
Reiškia pakilti į kalną per mylią!

Verkiantys gluosniai sodo alėjoj
Skatina verkti ir sausros vėjui,
Primena glostantį ašarų lietu,
Laistantį dirvą, sausą ir kietą,
Ruošiantį daigui nubusti vietą! . .

J. Subata

Leidinyi apie A. Bimbą

F. Kauzonas

"Niujorko priemiestyje Ozone Park, Liberty aveniu, įsikūrusi pažangaus lietuvių laikraščio "Laisvė" redakcija ir spaustuvė. Kas rytą čia ateina aukštas, stačias, nuo metų naštos kiek gunktelėjusios povyzyos žilut žilas, gražus žmogus."

Taip prasideda Vilniaus Valstybinio Universiteto žurnalistikos katedros vyr. dėstytojo Broniaus Raguočio pasakojimas apie Antaną Bimbą. Pasakojimas, kuriam skirta nauja Vilniaus "Minties" leidyklos knygelė "Antanas Bimba".

Nors apie A. Bimbą nemaža rašyta tiek Tarybų Lietuvoje, tiek pažangiojoje užsienio spaudoje, tačiau išsamesnio darbo apie šio JAV komunistų partijos veikėjo, vieno svarbiausių pažangiosios lietuvių išėivijos vadovų gyvenimą ir veiklą iki šiol nebuvo.

Br. Raguotis, remdamasis gausia istorine medžiaga, skelbta užsienio ar Tarybų Lietuvos periodika, o taip pat mokslinėmis istorinėmis A. Bimbos knygomis, dažno tarpusavio susirašinėjimo laiškais, netarpiško bendravimo su A. Bimba išpūdžiais Vilniuje ir Niujorke, skaitytojui chronologiškai pateikia įvairius A. Bimbos gyvenimo ir veiklos periodus.

Pirmajame skyrelyje - "Vaikystės ir jaunystės dienos" - autorius pasakoja apie metus, praleistus nuošaliame Užsienių kaime (šiandieninis Rokiškio rajonas), kur A. Bimba išmoko rašto, kur "iš lūpų į lūpas ir gandais iš Panemunėlio, Rokiškio bei Kamajų" jį pasiekė pirmosios žinios apie 1905-1907 m. revoliucinius įvykius, kur jis pamėgo vaikystėje girdėtą lietuvių liaudies dainą, pamilo dar ir šiandien sapnuojamus "tuos sielą kutenančius Užsienių pavasarius, kai viskas apsivelka giliai žaliu drabužiu, ir tie sodai sužydi. . ."

Tačiau daugiausia vietos knygoje, žinoma, skiriama A. Bimbos gyvenimui ir veiklai Jungtinėse Amerikos Valstijose, į kurias jis, brolio pakviestas, emigravo 1913 m. liepos pradžioje.

Pradėjęs nuo pirmųjų Antano Bimbos žingsnių Burlingtone plieno liejyklos fabrike - to pragaro, į kurį jaunuolis pateko "iš tos gražios, ramios Lietuvos, iš to Užsienių rojaus. . .", autorius parodo tas sąlygas ir aplinkybes, kuriose formavosi darbininko-kovotojo, o vėliau ir vieno tos kovos vadovų asmenybė. Viena iš tų svarbiausių sąlygų buvo tuo metu jau susilauksniavusios pagrindinės JAV lietuvių judė-

jimo srovės, o ypač lietuviai socialistai, turėję lemiamos įtakos A. Bimbai, jam renkantis gyvenimo kelią.

Knygos autoriaus nuomone, A. Bimba su socialistais nuėjo ne todėl, kad gerai suvokė, buvo teoriškai susipažinęs su socialistų veiklos platforma, o grynai jausmo, intuicijos vedamas. Tik vėliau Valparaiso universitete jis susipažino su žymiųjų socializmo teoretikų veikalais, geriausiais grožinės literatūros pavyzdžiais, literatūros teorija ir kritika. Apie tai B. Raguotis pasakoja skyrelyje "Studijos Valparaise". Čia pasakojama ir apie jo žurnalistinės veiklos pradžią - pirmuosius straipsnius pažangioje JAV lietuvių spaudoje. Kituose skyriuose nagrinėjama jo tolimesnė žurnalistinė-literatūrinė veikla, jo svarbiausieji rašiniai, o taip pat jo moksliniai veikalai, knygos.

Knygoje nemaža vietos skiriama A. Bimbos dalyvavimui darbininkų klasės kovose, jo vadovavimui lietuvių darbininkų judėjimui. Dar apie 1920 metus, būdamas Amerikos suvienytų rūbų siuvimo darbininkų profsąjungos organizatoriumi, o taip pat lietuviško skyriaus šios profsąjungos laikraščio "Darbas" redaktoriumi, A. Bimba visada buvo streikuojančių dėl geresnių darbo ir gyvenimo sąlygų darbininkų pusėje. Jo pasisakymai darbininkų susirinkimuose, redaguojamo laikraščio problematika buvo neatskiriami nuo socialinio-politinio JAV darbininkų gyvenimo, nuo įvykių tuometinėje Lietuvoje, iš kur ateidavo revoliucinių kovų aidai.

Dėl šios veiklos A. Bimba nekartą buvo patekęs Amerikos valdžios, o taip pat savo profsąjungos lyderių nemalonėn, su kuriais neretai skirdavosi nuomonėse. Jau 1920 m. A. Bimba buvo trumpam areštuotas ir po to - priverstas savo veiklą nukelti pogrindin. (Pogrindinis darbas buvo surištąs daugiausia su nelegalių laikraščių "Kova" ir "Komunistas" redagavimu.) Tai tik vienas iš daugelio valdžios kėsinimu morališkai ar fiziniai suparaližuoti A. Bimbos veiklą. Knygoje plačiai išdėstoma jam iškelta byla už kalbą, pasakytą 1926 m. Montello mieste. (Jis buvo apkaltintas raginimu nuversti šalies valdžią, o taip pat atviru dievo įžeidimu). Pastaroji byla turėjo didelio atgarsio ne tik lietuvių, bet ir pažangios amerikinės visuomenės tarpe.

Su pastarąja byla surištąs ir kitas knygoje

nagrinėjamas procesas prieš Antaną Bimbą. Iš 1927 metų buvo ištrauktas faktas, kad A. Bimba, priimdamas JAV pilietybę, nutylėjo, kad buvo teisiamas (nors byloje buvo išteisintas). Be to jam buvo pateiktas kaltinimas, kad jis kritikavo JAV vyriausybę už agresiją Korėjoje. Šiai 1963 metais iškeltai bylai Br. Raguotis skiria nemaža vietos. Amerikos valdžia už Bimbos pažangią žurnalistinę veiklą norėjo atimti Amerikos pilietybę. Amerikos pažangioji visuomenė drauge su lietuviais pažangiečiais stėjo ginti A. Bimbos.

A. Bimba visą gyvenimą buvo savo gimtinės patriotu, ištikimu Tarybų Lietuvos draugu. Knygoje daug rašoma apie jo veiklą Lietuvai pagalbos Teikimo Komitete, kurio pirmininku jis buvo, apie veiklą kitose lietuvių organizacijo-

se, rėmusiose lietuvių tautos kovą prieš hitlerinį fašizmą.

Knygoje atskiru skyriumi nagrinėjama jo veikla ir publicistinė kūryba lietuvių kultūros istorijos srityje, nagrinėjami jo straipsniai, liečiantys šią sritį, o taip pat kultūrinio palikimo ir emigracinės lietuvių kultūros pripažinimo klausimai.

B. Raguotis surinko ir, chronologiškai išdėstęs, skaitytojui pateikė Antano Bimbos knygų ir leidinių, išėjusių savo laiku Niujorke, Čikagoje, Vilniuje ir Maskvoje, pilną sąrašą.

Broniaus Raguočio "Antanas Bimba" knyga reikalinga kiekvienam besidominčiam lietuviškos išeivijos gyvenimu, lietuvių pažangiečių veikla užsienyje.

IŠ KUR ATEINA POEZIJA

Aš net nežinau, iš kur
Tu ateini tyliomis naktimis ir, prie manęs
Prisiglaudus,
Šiltai alsuoji,
Lyg pati gyvybė, kurią
Man dovanojo gamta.
Aš nežinau, kokiame
Krantė tavo žemė,
Tiktai žinau, kad be tavęs
Nuskursčiau kaip vienišas elgeta.

Aš nežinau, iš kur naktimis ateini —
Gal iš vaikystės atolų,
Kurie ligi kraujo badydavo kojas, genant
Namo galvijus,

Gal iš vaikystės šuvių,
Kurių, ganydamas gyvulius, niekaip suprast
negalėjau,

Nes šaudė ir į mane,
O žmonės šaukė:
Už ką?
Už ką?
Už ką?

Gal iš tų rugių, kuriuos
Žarstė tėvas įdiržusiom rankom ir vis kvėpino,
Lyg tai būtų nebe grūdai,
O jau užminkyta duonkepė duona.

ANTANAS DRILINGA

Gal iš knygų, kurias
Goduliu virpančiais pirštais
Varčiau,
Gal iš dienų virtinės,
Dienų, kurios kasdien įgyja
Greitesnį —
Greitesnį —
Greitesnį —
Bėgsimą
Ir nuplaukia pavardeniui žydromis
Mano upėmis

Jūron,
Kur jų žiūrėti dažnai nebepajėgiu,
Nes dienos - tarytum svajonių burės:
Dingsta už horizonto;
Gal iš jaunystės prisiminimų,
Kurie ir dabar
Pasirodo spalvotuose sapnuose;
Gal ir pirmosios meilės,
Kuri, aš žinau, nepraeina —
Tik pasikartoja
Kitais pavidalais;
O gal iš tobulų moters formų,
Iš jos marmurinio kūno linijų,
Iš jos simetrijos
Pas mane ateini
Naktimis
Ir palieti mane

Joana Baltrušaitienė — kovotoja už

JAV lietuvių moterų sekuliarizacija

JONAS SAKALAUSKAS

Gausioje JAV lietuvių išeivijoje išaugusių ateistų plejadoje moterų nėra ypatingai daug. Ir aplamai JAV lietuvių moterų kelias į sekuliarizaciją buvo sunkesnis ir lėtesnis, negu vyrų. Tai suprantama. Jos ir iš tėvynės išvyko mažiau raštingos ir labiau religingos, jos ir Amerikoje turėjo mažiau galimybių lavintis, šviestis, įsijungti į visuomeninį gyvenimą. Daugeliui imigrančių teko namų šeimininkės dalia: auginti vaikus, gaminti valgių šeimai ir "ant burdo" apsigyvenusiems darbininkams, dažniausiai angliakasiams, plauti jų suodinas nugaras. Ne ką geresnė padėtis buvo ir tų, kurios gavo darbą siuvelyklose ir kitur.

Sunkus išeivės lietuvių gyvenimas pavaizduotas realistinėje emigracinėje grožinėje literatūroje (1).

V. Lenino duota moters padėties kapitalistinėje visuomenėje charakteristika tinka ir JAV lietuviams. "Žmonių giminės moteriškoji pusė, - rašė V. Leninas, - yra dvigubai engiama. Darbininkė ir valstietė yra kapitalo engiamos ir be to, jos netgi visų demokratiškiausiose iš buržuazinių respublikų pasilieka, pirma, nepilnateisės, nes įstatymas neduoda lygybės su vyru; antra, - ir tai svarbiausia, - jos pasilieka "namų vergovėje", "namų vergės", būdamos prislėgtos smulkiausio, juodžiausio, sunkiausio, labiausiai žmogų bukinančio virtuvės darbo ir aplamai pavienio namų - šeimos ūkio" (2).

Religija - kaip moters pavergėja

Moters pavergimą klasinėje visuomenėje sankcionuoja bažnyčia. Biblijoje sakoma: "Tu skausmuose gimdysi vaikus ir vyro valdžioje būsi, jis bus tavo viešpats" (Pradžios knyga 3,16). Moterį žemino katalikų bažnyčios "tėvai" ir teologai. Povilo pirmajame laiške korintiečiams draudžiama moterims aktyviai dalyvauti net religiniame kulte, jau nekalbant apie kultūrinę ir visuomeninę politinę veiklą. T. Akvinietis skelbė, kad moteris - tai sparčiai auganti piktžolė, kad ji nepilnutinis žmogus. Šias mintis pratęsė ir toliau kultivavo katalikų dvasininkija buržuazinėje visuomenėje. Bažnyčia siekė pasi-

DR. J. BALTRUŠAITIENĖ

likti sau teisę vadovauti moters ir šeimos gyvenimui (3). Išeivijos klerikalai tuo klausimu nebuvo išimtis.

Krikščionių religija, būdama priešiška moteriai, vaizduoja save jos interesų gynėja, ir suvargusios moterys ieško paguodos, to tariamo išsivadavimo religijoje.

Pirmieji balsai už moters išvadavimą

Sunkus gyvenimas, kapitalistinė santvarka ir bažnyčia moteris išeives darė ne tik religingomis, bet ir tam tikru stabdžiu socialinės pažangos kelyje. Ši mintis imta kelti spaudoje. Liberalinis "Kardas" dar 1896 m. rašė: "Įtekmė didelės daugybės moterų stato kliūtis vienybėje dvasios vyrams. Jos daboja kožną lopšį ir giminę, ir prietarai jų pirmutinio pamokinimo prilimpa prie mus ant viso gyvenimo. Szitas yra priežastim, dėl ko skaitlius valnamanių nesididina, dėl ko negalima iszinerti isz panczių priespaudos" (4).

Žymus XIX a. pab. XX a. pradžios ateistas V. Dembskis susirūpinimą moters padėtimi ir jos ateitimi išreiškė tokiais žodžiais: "Mačiau Tave ponų plakintą rykštėmis, išjuoktą ir paniekintą, mačiau Tave sukniubusią po kojų kunigų, meldžiančią numažinimo Tavo kančių ir sopulių; mačiau mirštančią nuo bado, bet noriai pildančią kunigų prisakymus. Matau ir šiadien ant liuosos Amerikos žemės, o vienok, kaip ir tuomet,

plyšta man širdis nuo skausmo, regint Tavo darbus, gimdančius vergiją" (5).

V. Dembskis, J. Šliūpas stojo už moterų išvadavimą iš religinių prietarų, atmetė krikščionių pažiūras į moterį. "Mes netikiame, - rašė J. Šliūpas, - kad vyras yra galva moters; mes tikime, kad moteris turi savo galvą ir kad turi tą galvą panaudoti lygiu būdu kaip vyras". (6). Bet tos mintys nelengvai pasiekdavo moteris. Tas pats J. Šliūpas laiške savo bendramentei skundėsi: "Čion, Šenandoryje, moterų negalima nei iš grinčių iškrapštyti, taip dar durnos! Į suėjimą negalima jokių būdu nuvilioti" (7).

Taigi, jau XIX a. pabaigoje JAV lietuvių pažangiosios visuomenės atstovai moters emancipaciją susiejo su jos išvadavimu iš religijos ir bažnyčios pančių.

Ir moterys stoja į kovą

Nors ir iš palengvo į kovą prieš religiją, sunkinančią moterų gyvenimą, išitraukė ir pačios moterys. Pirmoji jų buvo Liudmila Malinauskaitė-Šliūpienė, pasirašinėjusi Eglės slapyvardė (1864-1928). Ji paskelbė antiklerikalinių eilėraščių ir straipsnelių, kartu su savo vyru parengė pirmąjį elementorių išėivijoje (8), sunkiai dirbdama gelbėjo vyrui jo laismaniškoje veikloje.

Pirmoji lietuvė išėivijoje, supratusi moterų organizavimosi į draugiją reikšmę ir tokias draugijas kūrusi bei aktyviai jose pasireiškusi buvo Joana Baltrušaitienė (Tamošauskaitė, Želvienė; 1877 - 1950).

J. Baltrušaitienė su ateizmu susidūrė anksti. Gimusi ir augusi lietuvių imigrantų šeimoje, ji iš tėvų mokėsi branginti mokslą. Tėvų namuose apsistodavo su prakalbomis į Baltimore atvykdavęs J. Šliūpas, kurį ji pirmą kartą pamatė, būdama 13 metų.

Pradžioje jaunoji J. Tamošauskaitė naiviai protestavo prieš klerikalus. Kaip pati sakosi autobiografiniame vaizdelyje, nuėjusi bažnyčion, stodavusis vyrų pusėj, pajuokdavusi pamokslus, stebėdavusis iš maldų, ypač kur negyvų daiktų prašoma melstis už žmones (9). Paskui, studijuodama mediciną Baltimorės koledže, susipažino su gamtos ir visuomenės mokslais, tapo jų populiarintoja.

Beje, J. Baltrušaitienė - pirmoji lietuvė Amerikoje, įsigijusi aukštąjį išsilavinimą. Daug kur jai teko būti pirmąja. Ji pirmoji iš XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios publicistų lietuvių kalba davė sistemingą psichologijos kursą (10), kuris laikomas reikšmingu faktu to meto lietuvių psichologinėje literatūroje (11).

21 Filosofinėms J. Baltrušaitienės pažiūroms būdinga gamtamokslinis materializmas. Ji propagavo atominę materijos sandaro idėją, materijos ir judėjimo neatskiriamumą, materialistiškai aiškino pažinimo procesą, evoliucionistinį gyvybės raidos žemėje supratimą (12).

Kas būdinga jos visuomeninėms pažiūroms

Visuomeninėms J. Baltrušaitienės pažiūroms būdinga ilgalaikis liberalizmas (antai, laisvę ji suprato kaip laisvę ateizmui), bet "vėliau, - A. Petrikos liudijimu, - priartėjo prie kairiosios srovės" (13), bendradarbiavo "Laisvėje", savo atsiminimuose teigiamai aprašė socialistinio ir komunistinio judėjimo veikėjo Juozo Baltrušaičio marksistines pažiūras (14).

J. Baltrušaitienė kritiškai žiūrėjo į smetoninį režimą Lietuvoje, 1935 m. pabuvojusi Kaune vykusiame Pasaulio lietuvių kongrese, piktinosi demokratinių piliečių teisių, ypač laisvamanių veiklos suvaržymu, reiškė nepasitenkinimą tuo kongresu, kur socialistams, laisvamaniams ir komunistams faktiškai buvo atimtas balsas, o kunigų mintys apie tikėjimo pirmenybę, lyginant su nacionaliniu klausimu, buvo kongreso rengėjų toleruojamos (15). Gana teisingai vertino Lietuvos buržuazijos neapykantą pažangiam judėjimui. "Proletarinėm gironom Lietuvos ponija susimalė sau miltų. Ji veikėjų nekenčia už tai, kad jie nori atimt gernas ir miltus" (16).

Lemtingaisiais Lietuvai 1940 ir 1944 metais J. Baltrušaitienė nenuėjo su "patriotais" ir "socialistais" į reakcijos gretas, dar daugiau, po 46 m. bendradarbiavimo su liberalais ji 1947 m. išėjo iš SLA dėl nesutarimų su jos dešiniaisiais vadovais (17).

Kaip veikė organizacijose

Daugiausia J. Baltrušaitienė pasidarbavo moterų organizacijose. Ji dar studijų Baltimorės medicinos koledže laikais ėmėsi burti moteris. Tuo reikalu, matyt, konsultavosi su J. Šliūpu, nes randame pastarojo jai rašytą laišką, kuriame jis pritaria moterų organizavimo minčiai ir moko: "Moteris tokio sušaukimo galėtų ir turėtų būti išaiškinimas padėjimo biedniokų, vargingumas būvio moterų, stoka apsišvietimo, o dar didesnė bėda dėl visuomenės ateitėje, jeigu nestvers prie darbų apšvietos ir revoliucijos, jeigu moters ir toliau rems religiją, alinimą žmonių per bagočius, prispaudimą polytišką ir t. t." (18).

Moterų organizavimas neatidėliotinas, nes atėjusi (kalbama apie 1893 m.) "pagabi valanda, nėra visų žmonių mislys atkreiptos yra ant bedarbės ir vargo dėlei stokos uždarbių" (19).

1898 m. Plymouth, Pa., J. Baltrušaitienės²² iniciatyva įkuriama Lietuvaičių draugija, tai ir buvo pirmoji lietuvių moterų organizacija išeivijoje.

Be minėtos moterų organizacijos, be darbo SLA ir kitose draugijose, J. Baltrušaitienė 1911-14 m. buvo įsteigusi 4 mokyklas moterims šviesti.

Pirma, būdama gydytoja, propagavo medicinos žinias (tuo reikalu paskelbta daugybė jos straipsnių periodikoje ir minėta knyga); antra, siekė supažindinti su gamtos mokslais; trečia, parengusi protus pirmaisiais dviem darbais, ji tuo pačiu metu kovojo prieš religinius prietarus moterų (ir ne tik moterų) galvose.

Religiją J. Baltrušaitienė, kaip ir dauguma laisvamanių, laikė progreso stabdžiu. Ragino visus "pažinti vertę tų burtų ir monų", kuriais dvasininkija siekia "palaikyti prietaruose, aptemusiais protais darbininkų luomą" (20). Išpažintį vadino "šnipų išdavikyste" (21). Atmetė stebuklus, pasisakė prieš sapnininkus, mikaldas, "šventas" vietas.

J. Baltrušaitienė kritikavo krikščioniškąjį dorovės supratimą. Polemizuodama su klerikalų "Draugo" autoriais tuo klausimu, sakė, kad dorovė kinta, "Kartais kas vienam yra dora, kitam esti nedora" (22). Nors moralės ir neaiškino iš klasinių pozicijų, tačiau tas jos darbas buvo pozityvus, tarnavo dorovės progresui.

Bažnyčią vadino mulkinyčia, pasisakė prieš religinį mokymą mokykloje (23).

J. Baltrušaitienė tvirtino, kad religijos išnyks. "Ne po ilgam nutils ir garsusis griaustinis Sinajaus ant visados, ir jo kunigijos dulkės susiglaus su dulkėmis visos govedos dievų ir kunigų, kurie guli palaidoti ant krantų Tiberio, Euphrates ir Niliaus" (24)

Religijos nykimo priežastis J. Baltrušaitienė, būdama iš esmės laisvamanybės pozicijose, siejo su švietimo, mokslo, ateistinės propagandos plitimu. "Šios dienos dievai, - rašė ji, - irgi baigia atgyventi savo dienas dėka gerbtinos atminties Painų, Ingersolių, Darvinų, Naecklių, Huxlių, Tyndalių (Tyndall) ir kitų" (25).

Būdama J. Šliūpo pasekėja, J. Baltrušaitienė ateizmo klausimais su juo pilnai nesutapo. Ji kaltino J. Šliūpą takto stoka, laisvamanybės nerimtumu, turėdama minty jo vulgarizmą (26). Ji neigiamai vertino J. Šliūpo posūkį dešinin po 1904 m. (27).

J. Baltrušaitienė nuveikė didžiulį darbą, šviesdama moteris. Jos autoritetas išeivijos darbo žmonėse buvęs nemažas. Tai liudija

laiškai jai, kurių viename sakoma: "Jūsų mylėta p. Dr. Želviene, esate šviesi žvakė tarp mus tautos nuvargitos su savo piešinėliais!!!" (28).

Jos ir kitų pastangos laimėjo

J. Baltrušaitienės ir kitų jos bendraminčių pasėta sėkla dygo. Išeivijos moterys vadavosi iš religinių prietarų ir paskui save vedė šeimos narius. Viena darbininkė laiške J. Baltrušaitienei džiaugėsi: "Nors aš buvau kaip gyva palaidota arba kaip in nevalią inmesta per 10 metų, bet jau tie drūti pančiai ir retežiai sutrūko" (29).

Pradžią buvo padaryta. Moterų judėjimas, jų sekuliarizacija augo ir plėtojosi. 1908 m. įsikūrė socialistinė išeivių moterų organizacija - Lietuvių Moterų Progresyvus Susivienijimas, nuo 1916 leides "Moterų balsą". Toje organizacijoje būta virš 2500 narių su 100 kuopų (30). Minima organizacija, 1922 pasivadinusį Lietuvių Moterų darbininkių susivienijimu, 1933 prisijungė prie Lietuvių Darbininkų literatūros draugijos, ir pažangios moterys buriavosi ne tik ten, bet ir moterų klubuose, tebeveikiančiuose ligi šiol.

Pažangusis JAV lietuvių moterų judėjimas išaugino visoje Amerikoje žinomas kovotojas už socialinę pažangą M. Kavaliauskaitę, K. Karosienę, A. Jonikienę, K. Petrikienę ir daug kitų. Prie šio judėjimo lopšio budėjo J. Baltrušaitienė. Be to, ji daugiausia iš visų išeivijos moterų pasidarbavo kovoje prieš religiją ir bažnyčią, nors ta kova, kaip matėme, ir yra kai kurių laisvamanybei būdingų ribotumų pažymėta.

Informacijos šaltiniai

- (1) A. Margeris, Šliuptarniai, Chicago, 1949; R. Mizara, Mortos Vilkienės divorsas, New York, 1936 ir kt.
- (2) J. Leninas V. Raštai. T. 32. V., 1955, p. 138.
- (3) Leono XIII enciklika Apie krikščioniškąją moterystę (1880 m. vasario 10 d.). - Paskutiniųjų popiežių enciklikų ir Pijaus XII kalbų rinkinys. Lux (Tubingen), 1949, p. 46-49.
- (4) Moteris yra atspirtim bambizos ir popiežiaus. "Kardas", 1896, Nr. 27, p. 211.
- (5) Dembskis V. Dvyniai vagių. Chicago, 1902, p. 3.
- (6) Šliūpas J. Lietuvystės praeite, dabartis ir ateitis. Scranton, Pa. 1897, p. 71.
- (7) J. Šliūpo 1893 rugp. 22 laiškas J. Baltrušaitienei. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 107, 1.19.
- (8) Abė cėla ir taip mokintuvė dėl vaikų, sutaisyta A. . . es ir J. Sz. . . o. Tilžė, 1886.

- (9) J. T. B. Mano išpažintis. - Partarchyvas, f. 15508, ap. 1, b. 78, 1.64, 81.65.
- (10) J. T. Želviene. Psychologia. - "Vienybė lietuvininkų", 1902, Nr. 3-50.
- (11) Gučas A. Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pabaiga - XX a. pradžia). V., 1968, p. 137.
- (12) Pirmoji Fizikos prelekcija, skaityta Pittsburgh, Pa. gruodžio 26-1917. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 97, 1.39-42.
- (13) Petrika A. Dr. Joana Tamašauskaite-Baltrušaitienė. - "Laisvės" 60-mečio jubiliejinis albumas. 1911-1971. Nr. 9, p. 26.
- (14) Baltrušaitienės Joanos atsiminimų rankraščiai ir užrašai apie Baltrušaitį Juožą. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 99.
- (15) Baltrušaitienės Joanos kelionės į Lietuvą, į Pasaulio lietuvių kongresą dienoraštis, atsiminimai, pastabos, užrašai. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 116, 1.41.
- (16) J. T. B., Mano išpažintis, P. 81.
- (17) Baltrušaitienė J. Mano atsiminimai. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 78, 1.34.
- (18) J. Šliūpo 1893 rugp. 22 laiškas J. Želvienei. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 106, 1.64.
- (19) Taip kaip #18
- (20) Baltrušaitienės Joanos straipsnių rankraščiai. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 95, 1.76, 81, 85.
- (21) J. T. B., Mano išpažintis, P. 65.
- (22) Baltrušaitienės Joanos straipsnių rankraščiai, l. 76.
- (23) Ten pat, l. 81.
- (76) Ten pat, l. 81.
- (24) Ten pat, l. 85.
- (25) Ten pat.
- (26) Baltrušaitienės Joanos atsiminimai apie Joną Šliūpą. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 100, 1.2.
- (27) Ten pat, l. 4.
- (28) J. Brunzos 1902 vasario 19 laiškas J. Želvienei. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 107, 1.114.
- (29) J. Narmontienės 1905 vasario 16 laiškas J. Želvienei. - Partarchyvas, f. 15808, ap. 1, b. 1074, 1.163.
- (30) Iš mūsų išeivijos dešimtmečių. V., 1973, p. 40.

RIMGAUDAS GRAIBUS

ZODZIAI

Kaip oazė gaivi,
Kaip šaltinio vėsa,
Kaip gegužio žiedai,
Kaip birželio šviesa

Tavo žodžiai. Žinau,
Kaip čiobreliai sudžius.
Ant gėlėtos skaros
Obuoliai ir medus.

Nežinau, kas ateis,
Ir kas šoks, kas raudos.
O kur tu? Tyluma
Tupl paukščių lizduos.

JAUČIO VARYMAS SKERDYKLON

O ir diena! Lietus
Tarytum žemaltis taip lėtai
Po žolę savo rankom grebinėjas,
Lyg pinigų ieškotų pamestų...

Iš tvarto jautį dvimetį išvarėme.
Bijojome — apvers visus namus.
Skubiai grandinėmis pririšome prie ratų.
Jo laisvę mes suvaržėme perpus.
Ir arkliai botagu sudrožem,...

O jautis užsispyrė. Šie namai
Jam buvo mielesni. Atsispindėjo
Jo akyse smaluotas tvartas,
Avis, gaidys ir kelios vištos,
Prie tvarto topoly gandravidis, vyšnynas...
Bet šitą atvaizdą lietus vis plovė, plovė —
O piešinys nenusiplauna...

Per strėnas, kojas mes išmušt norėjom
Tą atvaizdą. Lėtai, lėtai, lėtai
Judėjome į priekį. Mes žinojom —
Atimsim atvaizdą iš jo akių.
Mums užmokės. Ir būsime turtingi
Lig kito jaučio varymo skerdyklon.

BAIMĖ

Kam reikia šūkauti,
kai pasaulis toks mažas —
nuo anų durų iki šito lango,
nuo televizoriaus iki minkštasuolio.
Tu šalia, ir vis vien tavęs nerandu.
Tu kažkur už durų
arba už lango. Plevoje.
Bijau. Tik labai bijau —
Patį ateisi ir pasakysi:
— Aš čia...

A. Liepsnonis

Mūsų skaitytojai šio straipsnio autorių pažįstate iš jo "Šviesoje" 1936-1939 m. spausdintų kūrinių. Juos slaptai siuntė iš Kauno kalėjimo. Jis taipgi 43 metus bendradarbiavo "Laisvėje" ir "Vilnyje - tai yra nuo 1930 m. — Redakcija

Rašytojas švysteli rašytoju, kai parašo kūrinių, o ne tada, kada jį išleidžia. Tačiau juo kuri tauta plačiau skaito kūrėjo raštus, juo kūrėjo talentas, kovinis veikalas susilaukia platesnio pripažinimo. O kai tas romanas, eilėraštis, išverstas į kitas kalbas, - tampa daugelio tautų lobiu, - tai jau menininko triumfas, tiesiog jo įamžinimas. Dar nespėjo užgesti karo ugnis, tik Lietuva nušlavė hitlerinę vergovę, - o jau Žemaitės, Donelaičio, o vėliau Maironio kūrybos simfonija skambtelėjo broliškųjų respublikų kalbomis. O nūnai toks lietuvių rašytojų išėjimas į tas aukštumas - jau kasdieninis reiškinys.

Štai J. Paleckio stambus veikalas "Dviejuose pasauliuose" išleistas Maskvos leidyklos. Autorius jame pavaizduoja darbininkus, valstiečius, inteligentus, rašytojus, kurie tiesos švyturiu palaidojo naktį - išvedė kraštą į saulėtą krantą. Jis piešia 1939 m. Kauno darbo žmonių demonstraciją. Joje ir Paleckis žengė. Ir nūnai negali nesistebėti jo ryžtingumu - Smetonos akivaizdoje išrėžė: "Pasitrauk! Pasitrauk! Nekliudyk liaudžiai laisvai kvėpuoti!" Labai nuoširdžiai piešia rašytojus, kurie karo metais kovėsi prieš hitlerinius atėjūnus. Pamini ir šių eilučių autorių.

J. Baltušio "Parduotų vasarų" meninę reikšmę pripažino Lietuvos žmonės. O šiemet jo šioji saulė, rusiškai perleista žurnale "Družba Narodov", apkeliavo visas tarybines respublikas. Be to, švystelėjo rusiškai ir atskira knyga. Netrukus išleis ir tadžikų kalba. J. Macevičius, M. Sluckis - jauni. Bet jie sugebėjo išauginti tokį savo kūrybos medį, kad jį pamatė broliškos tautos. Išvertė. Ir kas skaito, tas jų tomelius apkaišo rožėmis. Cvirka išgarsėjo dar gyvas būdamas. Bet nūnai jo vardas rusų, ukrainiečių, uzbekų, gruzinų literatūroje aidi nemažiau garsiai, negu lakštingalos giesmė. Nuo 1960 m. bičiuliaujuosi su M. Stelmachu. Jis - Socialistinio Darbo Didvyris. Deputatas. Jo raštus skaito su dideliu patosu darbo žmonija. Lankėsi Anykščiuose. Kolūkiečiai stebėjosi didelio kūrėjo nuostabiu paprastumu, demokratiškumu. Stelmachas neseniai man rašė: "Cvirką laikau

nūdienos tarybinės prozos vienu įžymiausių rašytojų. . ."

Kitas Dniepro dainius O. Gončaras 1974.IX.9 man rašė, kaip visa Ukraina didžiuojasi lietuvių literatūros, taip vešliai sužaliavusiu, apsnigusiu žiedų žiedais, sodu. Na: ". . .Lietuva - didelės literatūros respublika. Esu aukštos nuomonės apie šiandieninį lietuvių romaną ir poeziją. . . Itin malonu, kad ir "Ciklonas" (Gončaro knyga. - A. L.), išleistas lietuviškai, susilaukė Jūsų reiklų skaitytojų pripažinimo". Jis įterpė ir apie šių eilučių autorių: "Manau, kad Jūsų knyga "Aukštais krantais" (atsiminimai apie broliškųjų respublikų rašytojus. - A. L.) apie broliškųjų literatūrų bičiulystę - bus naudingas ir aktualus veikalas. Sveikinu Jus baigus šį kūrinių. . ." Kitame laiške jis rašė: "Cvirkos kūrybą labai aukštinu. . ."

1972-1974 m. rusų, uzbekų, ukrainiečių, baltarusių, latvių, estų žurnaluose bei laikraščiuose su savo kūriniiais laikiau literatūrinius egzaminus ir aš. Ir pajutau: visi Lietuvos rašytojo eilutes priima labai broliškai, labai jautriai. Karo pradžioje Uzbekija priglaudė sūnus ir dukras nuo Nemuno, nuo Berezinos, nuo Dauguvos. Priglaudė tomis dienomis, kai hitlerininkai su savo talkininkais kišo po velėna nespėjusius pasitraukti patriotus, naujo gyvenimo kūrėjus. Uzbekijos tėvynainių brolybę pavaizdavau "Taurūs žmonės". Atspausdino jos centrinis organas "Sovet Uzbekistoni" 1974.II.18. Paprašė vėl. Kitas dalykas švystelėjo uzbekų kalba laikraštyje "Kommuna" rugpiūtį. Ten pridūriau: toji bičiulystės saulė ir dabar dega. Štai Baltušis aplanko Tadžikiją. Uzbekų rašytojas A. Muchtaras man parašo. Su juo suvedė jo romanas, iš kurio personažų pajutau tą šilimą, kuri padvelkdavo tada, kai jie su manimi dalinosi duona, daina. O 1942 m. vasarį motiniškai išlydėjo į frontą. . .

1936-1939 m. už gročių slaptai žavėjaisi J. Kupalos ir J. Kolo eilučių saulutėmis. Tai papasakojau "Nemuno brolybė" Baltarusijos rašytojų žurnale "Neman" 5 Nr. - 1973 m. - palydėjo tas eilutes pas skaitytojus. O jaunimo leidinys "Čyrvonaja Zmena" 66 Nr. 1974 m. davė ištrauką iš mano romano "Lakštingala verkia". Antraštė: "Spatkanne z synam" - "Pasimatymas su sūnumi". Labai nudžiugau, kad broliai - baltarusiai gan jautriai suprato mano romano tempą. Na kalinamo revoliucio-

neriaus šeimos pergyvenimus, sielvartą dėl savo artimojo.

Kodėl griebiaus tokios temos? 1937 m. kalėjau Kaune. Čia buvo tada 200 Prometėjų. Prileiskime - kiekviena jų šeima iš 4 asmenų. Tai jau 800 motinų, sesių, brolių! Kiek jiems teko sielvarto, nemigo naktų! Na ir kaip akmenys krito ant jų galvų fašistų išpuoliai. Tie šeimos nariai savo kalinamus artimuosius šildė, beldėsi į kalėjimo vartus, kad parėmus tuos sūnus ir dukras. Gyventų Cvirka, šia tema šedevrą pagimdytų. Bet atskleisdamas tų kovotojų šeimos sielvartą galvojau: "Netinka laukti, kol pagal šį sužetą parašys romaną L. Tolstojus. Reikia prabilti ir eiliniam. . ." Kiek tų šeimų likimą liečiau 1938 m. kalėjime parašytoje apysakoje "Motinos sielvartas". Iš jos 1940 m. Baltušis savo redaguojamame "Jauname Ūkininke" davė 4 ištraukas. . .

Dėl Baltarusijoje švystelėjusio romano ištraukos šių eilučių autoriui parašė puikus apysakininkas V. Bykovas: "Parašėte trumpai, bet aiškiai. Sveikinu".

Lietuvoje populiarūs V. Kaverino romanai, išversti gimtąja kalba. Jis kovo mėnesį prabilo man: "Jūsų "Pasimatymas su sūnumi" - jaudinantis dalykas".

V. Bykovas lankėsi Kaune. Jis džiaugėsi Nemuno krašto ekonomiais bei kultūriniais vešliais žiedais. Seka jis, kaip rašytojai pavaizduoja kovotojus, kurie narsiai grūmėsi prieš fašizmą. 1974.VII. 3. jis audė: Apie (fašistinius) kalėjimus ir revoliucionierius Jūs rašote gerai. Žinote savo medžiagą. Tai Jūsų tema. Reikia ją tęsti. . . Sveikinu Jus su išėjimu ir į broliškųjų respublikų literatūrą. . ."

Bykovas gan aukštai įvertino Baltušio "Parduotas vasaras".

Baltarusių "Čyrvonaja Zmena" davė iš kito mano romano "Pūga dainuoja" ištrauką. Joje piešiau jaunuolę. Ją kankino už raudoną vėliavą. Gavau iš rašytojų ir skaitytojų apie 20 nuoširdžių atsiliepimų. Na, iš E. Mieželaičio, J. Macevičiaus, J. Bykovo, G. Serebriakovo ir kt.

Neretai broliškųjų respublikų redakcijos ir pačios paprašo prabilti kuria nors tema. Taip paskatintas Mieželaitis jaunimo leidinyje papasakojo, kaip jis revoliuciniame pogrindyje su vaikinais bei merginomis skleidė teisybės spindulius, pro audrą yrėsi į saulėtą krantą. Neseniai gavo ir šių eilučių autorius užprašymą iš Kijevo laikraščio "Komsomolskoje Znamja". Mielai papasakojau apie Ševčenko, P. Tyčinos poezijos garbintojus - Kaune tautininkų kalintus kovotojus. Pridūriau: Ukrainoje nūnai aidi Žemaitės, S. Nėries, P. Cvirkos kūrinii akordai, o Lietuvoje - M. Bažano, Stelmacho, Gončaro. Broliškom kalbom vis dažniau leidžiami S. Nėries raštai. Laikas vis labiau pabrėžia: "S. Nėris - geniali dainė".

1974 m. vasarą Lietuva apvainikavo žiedų žiedais tas tautas, tuos sūnus ir tos dukras, kurios prieš 30 metų ant Nemuno kranto sutriuškino hitlerinius barbarus. Priešo plienas ištirpo tautų brolybės žaizdre. Pergalės vainiką pynė ir rašytojai. Jų raštai surikiuoti ką tik švystelėjusioje knygoje "Kovų puslapiai". Joje perspausdintas ir šių eilučių autoriaus 1942 m. apsakymas apie partizaną. Vienas gyvas klasikas dėl to man parašė: "Taip ir turi būti!" Bendravimas tautos su tauta ją taurina, ją šviesina. Ar tik poetai saulei deda dainą? Ir visi tie, kas lydo metalą, kas audžia šilką, kas beria grūdą, kas želdina sodą, kas stebi žvaigždes. Jų posmai - darbo žygiai.

PAVASARIO DIENA

O neužgėstantis pasaulio spindesys
į tamsią žolę sminga nejautrus —
ir žemė tyliai keičiasi liūdna
many, tavy: taip keičiasi naktis,
taip švelniai keičiasi pavasario diena.

Mes girdim neišgirstamus žodžius —
ir mintys krūpčioja tyloj nustebe.
Gamta ir vėlei - žydras šulinys —
iš jo semi vėdrynų auksą švelnų,
kol ji užlies paklydusi vilnis.

Gamta ir vėlei - atvaizdas širdies,
jaunos širdies, kuri pažino viską,
nes jo gelmėj pasaulis tesuprato,
kad amžinas jisai, kol išdidus,
kol geidžia sidabrinio meilės rato.

Ir aš geidžiu jo spindesio tauraus,
jo pastovumo, grįžtančio kas kartą,
kai pro blakstienas šypsosi diena,
pažinusi ne baimę, ne kartėlį —
tiktai save. Ji šypsos amžina —
O tu - spalva, padengusi šešėlių.

Grazina Cieškaitė

Žymaus ateisto jubiliejus

Edmundas Rimša

LTSR Ateizmo muziejaus
direktoriaus pavaduotojas

Iš pažangiečių spaudos Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai gerai pažįsta Tarybų Lietuvoje gyvenantį žymų ateistą - literatą **Bronių Jauniškį**. Šiais metais jis švenčia, galima sakyti, trigubą jubiliejų: 10 metų, kaip įsijungė į ateistinę veiklą, 25-mokytojavimo, o jam pačiam - kovo 21 - 55.

Nuo vaikystės Br. Jauniškis nerimastingas lyg versmė. Karštai jis svajojo apie mokslą, bet svajonės buvo sunkiai įgyvendinamos. Jo tėvas, Zarasų krašto siuvėjas, Bronių (jų šeimoje buvo penki vaikai), dar nebaigus nė keturių pradžios mokyklos skyrių, pristatė prie adatos. Tėvai buvo tikintys. Net siūdami meldavosi. "Tai didžiausi tamsumo metai", - sako Bronius.

Nenorėjo jis nusileisti tėvų norams. Beldėsi į Zarasų K. Būgos vardo gimnaziją, bet jo prašymas buvo atmestas, nes vaikinai neturėjo lėšų užsimokėti už mokslą. Tikėdamasis prasilaužti į šviesą, pabėgo iš tėvų ir įstojo į Saldutiškio saleziečių vienuolyną. Tačiau, vietoj mokė, kaip buvo sutarta, vienuoliai jį ruošė broliuku į tolimus kraštus misijoms. Tai supratęs, Br. Jauniškis pasitraukė iš dvasinio širšyno.

Laimei - atėjo keturiasdešimtieji metai - Lietuvos buržuazinę santvarką pakeitė socialistinė. Darbininkų valdžia panaikino mokesčių už mokslą. Br. Jauniškis įstojo į Kauno I-ją suaugusiems gimnaziją. Tai buvo jo didžiausi džiaugsmo metai. Net ir antrasis pasaulinis karas neatitraukė jaunuolio nuo mokslo. Vokiečių okupacijos metais, išlaikęs eksternu egzaminus iš keturių klasių, pradėjo mokytis Ukmergės mokytojų seminarijoje, o ją baigęs, kaip giliai tikintis į dievą, įstojo į Kauno kunigų seminariją, vildamasis išsišventinti į kunigus ir per bažnyčią nešti šviesą savo tautai. Bet seminarijoje patyręs dvasinį skurdumą, sustabarėjimą bažnyčios dogmose, progai pasitaikius (buvo paskirtas Daugailių progimnazijos direktoriumi) išėjo iš kunigų seminarijos.

Po kurio laiko įstojo į Vilniaus valstybinį universitetą ir ėmė studijuoti lietuvių kalbą ir literatūrą. "Čia mane surado mūza", - juokaudamas sako Br. Jauniškis. Ir iš tiesų, ilgus metus blaškėsis, prarasdamas dievą, gilindamasis į

Dailininko V. Kuchalskio draugiškas
ateisto Br. Jauniškio šaržas.

marksistinius mokslus, žengė pirmąjį žingsnį į literatūrą. Ir žengė gana tvirtai, nes dar studijuodamas pirmame kurse laimėjo "Jaunųjų gretų" žurnalo literatūrinę premiją. Pradėjo rašyti vaikams pjeses, apsakymus, suaugusiems noveles, kurių dalis buvo išversta į broliškų ir užsienio tautų kalbas. Su nemažu pasisekimu respublikos meno saviveiklos būreliai vaidino Br. Jauniškio pjeses "Vienas vyras ne talka", "Mikrobų medžiotojas" ir kitas. Šie kūrybiniai darbai - tai kultūrinis įnašas į lietuvių literatūrą.

Bestudijuodamas universitete, Br. Jauniškis dirbo "Literatūros ir meno", "Jaunimo gretų" ir kitose redakcijose, vėliau - mokytojavo Vilniaus vidurinėse mokyklose, 1957 metais paskirtas Kurčiųjų internatinės mokyklos direktoriumi. Dirbdamas specialioje mokykloje, Respublikiniame mokytojų tobulinimosi institute, ėmė studijuoti defektologiją, išgydamas surdopedagogo specialybę. Vadovaudamas Kurčiųjų mokyklai, vietoje aštuonių klasių, išplėtė iki dvylikos, suorganizavo priešmokyklinę kurčiųjų grupę.

Nemažą darbą Jauniškis nuveikė mokymo-auklėjimo srityje, sujungdamas bendro lavinimo dalykus su amatais. Sustiprino profesinį kurčiųjų mokymą. Pirmasis respublikoje sukūrė kurčiųjų mokyklos muziejų. Kad suaktyvintų meno saviveiklą, Br. Jauniškis kurčiųjų lėlių teatrui parašė keletą pjesių: "Triušis ir liūtas", "Geri draugai" ir kitas. Paskelbė spaudoje eilę metodinių straipsnių, apybraižų apie kurčiųjų mokyklų mokytojus, laimėdamas literatūrines premijas. Tarsi apibendrinamas surdopedagoginį darbą, išleido kurtiesiems vaikams elementorių "Žvaigždutė" (1965), iš kurio ir dabar tebesimoko mokiniai skaityti, rašyti ir kalbėti.

Kaip pavyzdingai dirbantį pedagogą, Br. Jauniškį 1966 metais paskyrė Respublikinių mokytojų namų direktoriumi. Čia jis išitraukė į

dar platesnę pedagoginę veiklą. Subūrė stipriausius sostinės pedagogus metodininkus, tyrinėtojus, mokslininkus. Nemažą veiklą išvystė klubuose pagal pomėgius, pats vadovaudamas kolekcionieriams. Br. Jauniškis surinko 5,000 ženkliukų ir medalių, atspindinčių švietimą, meną ir literatūrą. Kaip žymus kolekcionierius išgarsėjo ne tik TSRS, bet ir Bulgarijoje, Lenkijoje, VDR ir kitose šalyse. Ypač išpopuliarino susitikimus su buvusiais švietimo ministrais: liaudies rašytoju A. Venclova, prof. J. Žiugžda, akademiku V. Niunka ir kt., kurių pasakojimus apie Lietuvos švietimo nueitus etapus įrašė į magnetofono juosteles, kad medžiaga išliktų ateinančioms kartoms.

Mokytojų namuose pagyvino meno saviveiklos darbą. Pats grieždamas smuiku ir akordijonu, turėdamas gerą balsą, dalyvavo mokytojų chore, suaktyvino estradinį ansamblį, kaimo kapelą, agitbrigadą "Trintukas", o daugiausiai energijos skyrė pavyzdyniam berniukų chorui "Ąžuoliukas", kuris prie Br. Jauniškio išaugo dvigubai - 350 dainininkų. Ne be direktoriaus rūpesčio Sąjunginiame pirmajame vaikų meno festivalyje "Ąžuoliukas" buvo pripažintas vienu geriausių Tarybų Sąjungoje meninių kolektyvų. Tada 60 dainininkų buvo apdovanoti medaliais, pats choras "Čempiono juosta".

"Ąžuoliuko" dainų klausėsi ne tik Lietuvos dainų mylėtojai, bet ir Leningrado, Maskvos, Dubnos, Lenkijos kantatų ir oratorijų festivalio dalyviai Vraclove, Čekoslovakijos Pardubicės ir Prahos, VDR Berlyno ir Drezdeno darbo žmonės. Apibendrinamas choro veiklą, Br. Jauniškis apie tai parašė metodinę studiją "Ąžuoliukas", kuria plačiai pasinaudojo respublikos muzikos mokytojai.

Be tiesioginio darbo, Br. Jauniškis dirba platų visuomeninį darbą. Kaip Vilniaus švietimo darbuotojų profsąjungos prezidiumo narys, vadovauja sostinės pedagogų kultūrinei veiklai mokyklose ir technikuose, o kaip Vykdomojo komiteto tradicijų kūrimo tarybos narys, koordinuoja visuomeninių švenčių ir pilietinių apeigų formavimą, siekia ugdyti naujas socialistines tradicijas ir liaudies papročius. Vadovauja jis Vilniaus liaudies universiteto ateizmo fakultetams, kurių yra septyni, skaito paskaitas ateistinėmis temomis, dalyvauja literatūriniuose vakaruose ir susitikimuose. Prieš penketą metų prie LTSR Ateizmo muziejaus susiorganizavo sostinės ateistų klubas. Jo pirmininku taip pat išrinktas Br. Jauniškis, kuris prie klubo subūrė aktyvius ateistus, tame tarpe buvusius kunigus ir vienuolius. Klubas neapsiriboja vien

27 susitikimais su žymiais ateistais, disputais, ateizmo propagavimu, bet teikia paramą ateistiniams būreliams, ruošia vakarus sostinės imonėse, mokyklose, įstaigose.

Nors turėdamas begalės rūpesčių ir darbų, Br. Jauniškis ilgus vakarus ir poilsio dienas skiria paaštrintai plunksnai. Jeigu jaunystėje daugiausia rašė bendromis temomis, tai nuo 1965 metų, kai Vilniaus V. Kapsuko universiteto dėstytojas P. Pečiūra paskatino parašyti iš saleziečių vienuolyno gyvenimo atsiminimus, kurie tilpo rinkinyje "Už vienuolyno sienų" (1966), ėmėsi ateistinių. Anotodami pastarąją knygą "Švyturio" žurnale kritikai pastebėjo: "Broniaus Jauniškio kūrinys gerokai išsiskiria iš kitų lyriška, net graudžia spalva. (. . .). Tai, kas parašyta, negali mūsų nejaudinti". Po to Br. Jauniškis išleido beletrizuotą autobiografinę knygą "Žmonės su abitais" (1970), kurioje atskleidė savo dvasinį išsivadavimą iš religinių prietarų nelaisvės. Knyga visuomenėje turėjo nemažą pasisekimą.

Dar didesnę susidomėjimą sukėlė Br. Jauniškio su buvusiu Ekvadoro misionierium A. Girsčiu parašyta apysaka "Misionieriai tarp indėnų" (1972). Knygoje vaizduojama egzotiška Ekvadoro džiunglių gamta, indėnų papročiai, o šiame fone piešiama, atklydusių iš Europos, tame tarpe ir lietuvių, vienuolių veikla. Misionieriai ilgus amžius skelbėsi indėnams nešą šviesą ir kultūrą, o ši apysaka akivaizdžiai parodo, jog buvo skelbiamas mitas - tamsos apaštalai indėnams primetė vergovę ir dvasinį skurdą. Apysaka nuplėšė "pažangos nešėjų" aureolę.

Paskutinė Br. Jauniškio knyga - "Vienuolis ir tikėjimas" (1974) - savo pobūdžiu skiriasi iš ankstesnių. Tai autoriaus, buvusio dvasininko, publicistiniai apmąstymai, radusio kelią iš painių tikybos klystkelių į naują, be dievo gyvenimą. Šiuose apmąstymuose atskleidžiama religijų kilmė ir esmė, religinių mitų nepagrįstumas, religinės moralės antihumaniškumas. Spauda pažymi, kad Br. Jauniškio knyga ". . . suintrigoja įdomiu pasakojimu, apmąstymais, istorinių faktų interpretacija. Tai ilgas, pilnas prieštaravimų kelias nuo dievo aklo tarno iki socializmo epochos homo sapiens" - protaujančio žmogaus. Kai kurios šios knygos yra išverstos į rusų, lenkų ir kitas kalbas.

Jubiliejaus proga Broniui Jauniškiui linkime ir toliau tokios pat nenuilstamos energijos ir vis naujų kūrinių, kol ranka pajėgs tarškinti rašomąją mašinėlę. O ranka dar gana tvirta ir protas, kaip niekada, šviesus.

Mitai šiandienos akimis

PAUL J. SIMONS

Jau kelintą dieną vyko simpoziumas, sukviestas apsvaistinti aktualioms mitologijos problemoms, o aš savo bloknote beveik nieko neturėjau užsirašęs. Veltui bandžiau sugauti pagrindinę prasmę vienas po kito pranešimus darančių mokslininkų apibendrinimuose, veltui stengiausi suvokti, ko siekia kiekvienas kalbantysis savo beriamais be galo pavyzdžiais. Mano žvilgsnis iš galerijos klaidžiojo po barzdokus, rimtus veidus tų mokslo žynių, kurie čia susirinko iš visų pasaulio kampų, bet daugiausia iš angliškai kalbančių kraštų.

Mažo laikraštuko reporteriui, galima sakyti, nėra kas veikti, kur kalba mokslo magai specialia savo terminų kalba. Bet tomis problemomis, kurias nagrinėja mokslo išminčiai, domisi ir eilinis laikraščio skaitytojas, todėl turi kas nors pamėginti mokslinę terminologiją išversti į paprastą visiems suprantamą kalbą, nors tai ir yra, specialistų akimis žiūrint, mokslo vulgarizacija ir kartu profanacija.

Amerikiečio aiškinimas

Ir štai vieną popietę, pasivaikščiojus gražiomis upės pakrantėmis, pranešimą skaitė kažkoks Kurt Wheeler, amerikietis. Paėmęs psichoanalizės teoriją išeities tašku, jis gana įdomiai leidosi nagrinėti mitų kilmę.

— Mitai yra dvasinės žmogaus prigimties apraiška, kylanti iš esminių psichikos potroškių, — dėstė pranešėjas. — Sielos nemirtingumo mitas sutinkamas beveik visose tautose todėl, kad troškimas gyventi vertė žmones kurti geidžiamus vaizdus, kurie patenkintų tą troškimą. Sapnai padėjo susikurti nuo kūno nepriklausančios sielos sąvokai. Natūralu buvo tikėti, kad, žmogui mirus, jo siela išlieka. Juk mes sapnuojame ir mirusiųosius, su jais šnekamės. Vadinasi, gyvųjų sielos susitinka su mirusiųjų sielomis.

Mano bloknote vingiavosi populiariai pateikti sakiniai.

Tačiau kur tų sielų buveinės? Požeminiuose urvuose, kaip tikėjo graikai, ar dangaus sferose, kaip vaizdavosi vėliau krikščionys?

Bet nemirtingumo troškimas čia savaime pynėsi su kitu stipriu prigimties noru — teisingumo troškimu. Jei žemėje nėra teisingumo, jis turi būti po mirties! Vadinasi, mirusiųjų likimas nėra vienodas. Vienos sielos kenčia požeminiuose arba pragare, o kitos džiaugiasi rojaus soduose!

Indijos tautos įsivaizdavo sielų likimą dar kitaip. Jos susikūrė metempsichozės arba sielų persikūnijimo mitą. Mirus žmogui, jo siela persikelia gyventi, jei ji to nusipelnė, į aukštesnės kastos asmenį, o jei nusidėjo, — į kokią biau rūg gyvulį. Taip sielos, pagal savo nuopelnus, amžinai persikeldinėja čia į tobulesnius, čia į žemesnius žemės tvarinius.

Vadinasi, sielos nemirtingumo mitas įvairiose tautose kilo iš dviejų labai stiprių žmogaus prigimties troškimų — iš noro gyventi ir po mirties ir iš noro susilaukti teisingą atpildą už savo vargus.

Ką reiškia krikščioniškas komunijos mitas

Toliau amerikietis mokslininkas nagrinėjo krikščioniškąjį komunijos mitą, būtent, kad tikintysis su komunija priima į save tikrą dievybę.

Daugybė pavyzdžių jis pailiustravo, kad senovės gentyse daug kur užtinkamas tikėjimas, jog, suvalgius kurio nors gyvio kūno dalį, galima įgyti tų ypatybių, kuriomis pasižymėjo tas gyvis. Pavyzdžiui, liūto širdis padaranti ją suvalgiusįjį drąsų ir galingą. Tačiau dievas juk yra vaizduotės susikurtas tobulybės idealas, turįs visas tas ypatybes, kurių trokšta žmogus, todėl patogiau ir racionaliiau valgyti pačią tobulybės esmę ir koncentruotai įgyti iš karto visas trokštamas ypatybes.

Vadinasi, šitas mitas yra kilęs iš prigimties noro visapusiškai tobulėti, iš karto patenkinti visus psichikos troškimus.

Atperkamasis mitas

Bet užvis daugiausia dėmesio pranešėjas paskyrė vadinamajam atperkamos aukos mitui.

— Kodėl seniau valdovai į statomos tvirtovės pamatus įmūrydavo gyvą nekaltą mergaitę? — sviedė auditorijai klausimą pranešėjas. — Kam Meksikos astekai ant aukuro dievybei aukodavo ką tik iš krūtinės žmogui išpiautą tebeplazdančią širdį? Kodėl senovėje buvo deginamos aukos?

Į tai mokslininkas bandė atsakyti, pasitelkęs kilniusius žmogaus prigimties troškimus, pasireiškiančius jo pašamonėje.

— Įsivaizduokime, kad gentį užpuolė priešas, — dėstė jis, — įvyko kautynės, per kurias žuvo dalis genties žmonių, bet priešas buvo atremtas, laisvė iškovota. Tačiau žuvusiųjų užkasimas į žemę nereiškia dar, kad jie dingsta, lyg jų nėra

būte nebūta. Geriausias draugas, kritęs kovoje, stovi gyvajam bičiuliui akyse. Jis tarsi šaukia likusiajam džiaugtis iškovota laisve: "Tu juk tik dėka manęs gyveni! Aš žuvau tik per atsitiktinumą. Galėjai vietoj manęs žūti tu! Aš tau nupirkau gyvybę. Tu man skolingas už savo gyvybę! Tu be galo man skolingas už ją! Teisingumas reikalauja išpirkti skolą. Tu privalai pasirūpinti mano šeima, vaikais! Tu privalai gyventi už mane!"

Šimtai žuvusiųjų tarsi šaukia visiems gyviesiems:

— Jūs skolingi! Skolingi! Skolingi! Be galo skolingi! Už savo gyvybes skolingi! Teisingumo troškimas, pulsuojas jūsų širdyse, neeis jums pamiršti šios skolos!

Skolos jausmas gyvuosiuose

Tikrai, šis skolos jausmas yra šiurpus gyviesiems. Jie jaučiasi lyg nusikaltę žuvusiesiems. Jiems atrodo, lyg kokia dievybė pyksta ant jų, persekioja juos. Žuvusieji jiems pasirodo sapnuose, vaidenasi šmėklomis. Ir visai natūraliai jie mėgina permaldauti tą dievybę, aukodami belaisvius. Dievybę jie vaizdavosi kaip kokį vampyrišką drakoną, ištroškusį aukų ir kraujo.

Vėliau vietoj žmonių imta aukoti gyvulius. Iš čia "atpirkimo ožio" sąvoka. Dar vėliau užteko grūdų ir vaisių, kol galiausiai buvo prieita iki tuščiai beriamų žodžių, iki vadinamų "maldos malūnėlių", praktikuojamų kai kuriose arabų šalyse.

Bet įdomiausiai šis skolos arba kaltės jausmas pasireiškė kryžiaus mite.

Dievybės sąvokai išsiplėtojus nuo negailestingo drakono iki tobulybės idealo, žuvusieji buvo sutapatinti su tuo idealu. Prie daugelio dievybės atributų galiausiai buvo pridėta dar viena ypatybė - didvyriškumas. Teisingumo troškimas suderintas su didvyriškumo ilgesiu. Motina, nukentėdama dėl savo vaikų, neįjutė neteisingumo. Jos atpildas buvo džiaugsmas dėl savo vaikų laimės. Herojiškumo ekstazė neutralizavo teisingumo troškimą.

Vadinasi, į žuvusiųjų imta žiūrėti kaip į herojiškumo auką, kaip į didvyrišką dievybės pasiaukojimą dėl gyvųjų. Šis prigimties noro didvyriškai aukotis dėl savųjų perkėlimas į suidealintą dievybę įgavo pozityvią prasmę - panėšėti į dievybę ir šiuo atžvilgiu. Tokiu būdu anksčiau žmogų beviltiškai kankinęs slogus kaltės jausmas, skolos žuvusiesiems jausmas, tapo sublimuotas arba sukilnintas, verčiant žmogų išpirkti tą skolą didvyriškumo siekimu.

Natūrali išvada - neberekia mūryti į pamatus gyvą mergaitę, išpiauti sudievinčiai aukai iš

29 krūtinės širdį, gulditi ant aukuro jauną ožytį, o privalu pačiam gyventi didvyriškai ir pasiaukojamai savųjų labui.

Ir prof. Dodge nuomonė ir aiškinimas

Vėliau iš pančių pozicijų apibendrintai apie mitus kalbėjo to pačios universiteto profesorius Benjamin Dodge. Sutrauktai jo mintys atrodo šitaip.

Žmogus mitus kūrė akiai, nesąmoningai, bet tą nesąmoningą jo kūrybą inspiravo tikslingi prigimties troškimai. Vienokia ar kitokia mitų forma priklausė nuo skirtingų, atsitiktinių aplinkybių, bet mitų esmė - ta pati, nes žmogaus prigimtis funkcionavo pagal tuos pačius dėsnius tiek prieš porą tūkstančių metų Rytuose, tiek ne taip seniai izoliuotoje Meksikos kultūroje prieš ketvertą šimtų metų.

Išryškėjus varomosioms pažangos jėgoms, mitai įgavo dar ryškesnę prasmę. Nemirtingumo troškimas, pats stipriausias iš psichikos geismų, galima sakyti, yra pagrindinis pažangos variklis. Kad ir kaip žmonės tikėjo poetiniais pomirtinio gyvenimo vaizdais, jie buvo praktiški ir troško tapti akivaizdžiai nors iš dalies nemirtingi savo sukurtais darbais, atliktais žygiais ir paliktais gyventi ainiams. Iš to, kaip mirštantieji šaltai ir praktiškai surašinėjo testamentus, mes matome, kiek svarbos jie skyrė poetiniams nemirtingumo įvaizdžiams ir tikram, realiam nemirtingumui.

Kalbėdamas apie pažangos procesą, pranešėjas grįžo prie savo kolegės nagrinėto atperkamosios aukos arba "atpirkimo ožio" mito.

Išteisti siaubingą skolą žuvusiesiems tegalima, tik teisingai išsiaiškinus didvyriškumo sąvoką. Šie trys pagrindiniai psichikos troškimai - noras likti gyventi ir po mirties, patenkinti teisingumo geismą ir siekti didvyriškumo - praktiškai pasireiškia tik pastaruoju - didvyriškumu. Pažangos procesą ir sudaro vien herojiškumo pasireiškimai. Skola išteisiamą, herojiškai gyvenant dėl savųjų ateities. Toks pažangos dėsnis. Nuo jo nepabėgsi. To reikalauja pagrindiniai mūsų psichikos troškimai. Tuščia mėginti nuslopinti tų troškimų versmę. Gamta, įdiegusi mums tuos troškimus, nepalenkiamai siekia savo tikslų. Juokinga būtų su ja nesiskaityti!

Pranešėjas baigė panašia išvada:

— Kaip, laikantis fiziologinių higienos reikalavimų, normaliai funkcionuoja ir esti sveikas mūsų kūnas, taip paklūstant prigimties troškimams, harmoningai veikia psichikos galios, ir žmogus patiria džiuginančios psichinės sveikatos arba aukščiausios palaimos būseną. Teisingas senovės mitų supratimas padeda atskleisti

30
kaip tik tas prigimties galias, kurios visą laiką pulsavo mumyse per ištikus amžius.

Mitai ir nūdienu

Galiausiai pranešėjas susiejo mitus su nūdienu:

— Mitais senovės žmonės akiai čiuopė, ieškodami būdų, kuriais jie galėtų patenkinti tuos savo prigimties troškimus. Mus vienodai žavi tiek metempsichozės, tiek dangaus ir pragaro sąvokos, savo esme išreiškiančios galingąjį mūsų prigimties instinktą, verčiantį mus prasmingai gyventi.

Deja, šių dviejų mokslininkų pranešimai skendėjo ištisoje jūroje daugybės kitų išminties galiūnų skaitomuose referatuose ir disertacijų santraukose. Niekas neatkreipė ypatingo dėmesio į šias mano populiariai pateiktas tezes. Vaikščiodami gražiu paupiu, tie išminties bokštai plačiai gestikuliuo rankomis, purtė baltus savo karčius, citavo begales autoritetų. Bet juk jie atvažiuo į mitologijos simpoziumą, o koks gi gali būti simpoziumas be viso šito.

Iš knygos "Simpoziumų užrašai"
Vertė J. Š.

A. Sabaliauskas,
Filologijos mokslų kandidatas

Lituanistinės Mokslų akademijos tradicijos

Pažymėjom Tarybų Sąjungos Mokslų Akademijos 250 metų įkūrimo jubiliejų. Šios pasaulinio garso mokslo įstaigos istorija yra glaudžiai susijusi ir su įvairių lituanistinių problemų tyrinėjimo pradžia.

1856 m. žymiam vokiečių lingvistui Augustinui Šleicheriui išleidus pirmąją mokslinę lietuvių kalbos gramatiką, prasidėjo naujas, nepaprastai reikšmingas lietuvių kalbos tyrinėjimo etapas. Gramatika iš karto buvo susidomėta Rusijos Mokslų akademijos sluoksniuose.

Su šia mokslo įstaiga artimus ryšius palaikė Antanas Baranauskas. Akademija ne kartą kreipėsi į Baranauską įvairiais lietuvių kalbos klausimais. Su kai kuriais akademijos nariais, pavyzdžiui - Kalbos ir literatūros skyriaus pirmininku akademiku Jakovu Grotu, Baranauskas palaikė ir artimus draugiškus santykius. Per akademiką Antoną Šifnerį Baranauskas siuntinėjo lingvistinę medžiagą jau minėtam pirmosios mokslinės lietuvių kalbos gramatikos autoriui Augustui Šleicheriui.

Svarbų vaidmenį Rusijos Mokslų akademija suvaidino ir talentingo Baranausko mokinio Kazimiero Jauniaus gyvenime. Pastarasis dėl keistoko būdo ir sveikatos nemėgo rašyti, ir buvo iškilęs rimtas pavojus, jog visas savo gausias, lietuvių kalbos mokslui taip reikalingas žinias jis gali nusinešti į kapus. Tada akademikų Aleksėjaus Šachmatovo ir Filipo Fortunatovo pasiūlymu Kazimieras Būga, tada dar jokio lingvistinio išsilavinimo neturėjęs vaikinai, buvo paskirtas akademijos apmokamu Jauniaus sekretoriumi.

Šis įvykis turėjo labai didelės reikšmės

Būgos, kaip būsimo mokslininko ateičiai. Būga parengė spaudai, o Mokslų akademija išleido garsiąją Jauniaus gramatiką - gramatiką, apie kurią Jonas Jablonskis rašė: "Nė vienas lietuvių kalbos vadovas nėra man davęs tiek nauja kalbos srityje, kiek šitas Jauniaus kalbamokslis - gramatika".

Labai gražus lietuvių kalbininkų ir Rusijos Mokslų akademijos bendradarbiavimo puslapis - tai Antano Juškos lietuvių kalbos žodynas.

Jau XIX a. viduryje Rusijos Mokslų akademija pradėjo rūpintis lietuvių kalbos žodyno leidiniu. Ypač dideli organizaciniai nuopelnai šioje srityje tenka akademikui Izmailui Sreznevkiui. Akademijos narys - korespondentas žymusis ukrainiečių kalbininkas Aleksandras Potebnia parašė palankią Juškos žodyno rankraščio recenziją. Akademikas Jakovas Grotas išsirūpino leidimą šį veikalą spausdinti lotyniškais spaudmenimis. Akademijos samdomi, žodyną redagavo Jonas Juška, jo sūnus Vytautas, Jonas Jablonskis, Kazimieras Būga, Jurgis Šlapelis. Įvairiais būdais prie žodyno tobulinimo prisidėjo akademikai Fortunatovas, Šachmatovas, Jagičius, akademijos narys korespondentas Jonas Boduenas de Kurtenė.

Negalima nepaminėti ir to fakto, jog Rusijos Mokslų akademija suvaidino labai svarbų vaidmenį sprendžiant spaudos draudimo lotyniškais rašmenimis panaikinimo klausimą.

Baigiant reikia pridurti, jog lituanistinės Rusijos Mokslų akademijos tradicijos sėkmingai tęsiamos ir mūsų dienomis. Tik, žinoma, dabar jos įgavo visai kitą pobūdį ir nepalyginamai didesnę užmojų.

Legenda apie ³¹ Panų kalną

Vieškelis, išraitydamas įmantriausias kilpas, nuvingiuoja nuo Alsėdžių, tolyn nubėgdamas dar už Žemaičių Kalvarijos (dabar Varduva). Arčiau negu pusiaukelėje tarp šių dviejų miestukų, nuo jo dešinės atsišakoja keliūkštis ir nuskuba į rytus. Čia šis kelias nuvingiuoja pro neaukštą kalvą, įsiterpusią tarp Sruojos upelio ir Plinkčių ežero. Kalvos iš karto ir nepastebėti gali, tokia ji nedidukė, vos žymi, o vietiniai gyventojai ją kalnu vadina. Panų kalnu. Nuo senų laikų lydi kalvą šis vardas ir beveik trijų šimtmečių senumo žilagalvė legenda. Ir ne tik legenda . . .

Kai kurie rašytiniai šaltiniai liudija, kad šią kalvą su ne per toliausiai buvusiu dvaru jungė slaptas požeminis kelias. Po pačia kalva, atbėgęs nuo dvaro požeminis vingis praplatėjęs, virsdamas gana erdvia požemine būstine. Dar tais laikais, kai žemaičiai garbinę senuosius dievus, o kryžiuočiai ugnimi ir kalavijų bandę jiems primesti naują dievą, tokio priešų antplūdžio metu šioje požeminėje patalpoje susibėgdavę aplinkinių kaimų gyventojai ir slėpdavęsi nuo įsiveržėlių. Sutriuškinus ties Žalgiriu kryžiuočių galybę, gyventojai lyg ir primiršdavę protarpiais slaptavietę, daug kartų gelbėdavusią juos. Ir tik naujų kruvinų susidūrimų metu ją pasinaudodavę.

□

Aštuonioliktasis šimtmetis atėjo į Žemaičių žemę kartu su daug moderniščiau negu kryžiuočiai apginkluota švedų kariauna. Perplaukę Baltijos jūrą, švedų karūnos gynėjai tiesė rankas ir žvilgsnius tolyn į rytus, siekdami pasinaudoti kiekviena kaimynų nesantaikos kibirkštėle, kad ir menkiausiu nesutarimu.

Plūdo jie tartum Sruojos vanduo, ir visur, kur tik švedų kareivis kyštelėdavo koją, suliesėdavo baudžiauninko valstiečio troboje sriuba, ir pelais persisotindavo jau ir taip atri duonos riekė. Ne visada sugebėdavo su jais rasti bendrą kalbą ir aplinkinių dvarų savininkai, vargšų valstiečių kiemų baudžiauninkai. Ypač pavojingi buvo švedų kareivių būriai jaunoms merginoms ir moterims.

Užplūdo jie tąsyk lyg amalas peržydėjusius sodus. Ėjo ir ėjo, jie čia pakildami į kalną, čia nusileisdami žemyn keliuku nuo Plungės, neaplenkdami nei vienos pirkios, nei vieno kiemo. Apie jų atėjimą jau iš anksto perspėjo trinksėdamos į rytus bėgančių dvarininkų bričkos ir vienur kitur naktyje išskylančios gaisrų pašvais-tės.

Pabėgo nuo jų ir Plinkšių bei Šarnelės dvarų šeimininkai, o likę dvaro mergos nelabai pasitikėjo likusių dvaro samdinių jėga jas apsaugoti. Silpna apsauga tegalėjo būti savo merginoms ir baudžiauninkai vyrai, ginkluoti šakėmis ir dalgiais.

Ir susibėgo merginos ir jaunos moterys į senąją, iš kryžiuočių laikų likusią ir jau gerokai apgriuvusią slėptuvę. Susispietė sausiausioje ir erdviausioje slėptuvės dalyje.

Užėję į kaimus švedai švaistėsi kaip savo namuose, karstėsi į pastoges dešrų, lašinių ir kito gero ieškodami, šokdino iš baimės būrelinį susispietusią vyrį. Štai ir išgirdo iš kažkieno lūpų tada jie, kad po sena, medžiais apaugusia kalva drėgnuose rūsiuose slepiasi visos kaimų ir dvarų merginos ir moterys. Apsupo kalvą, ieškodami slaptų angų. Ties kiekvienu plyšiu prisikišę šūkalojo, kvietė išeiti. Patys gi bijojo gilyn lįsti. Kai kvietimas nieko nepadėjęs, užritino visas landas didžiuliais akmenimis ir sargybas išstatę.

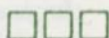
Kelias dienas kažkur giliai iš po žemių aidėjęs liūdnas moteriškas verksmo aidas. Klausėsi vyrai, broliai ir tėvai, gniaužę rankoje dalgius, bet negausus jų būrelis buvo bejėgis prieš gerai ginkluotą švedų kariauną. Staiga - iš vienos akmeniu užkimštos angos kalvoje pasiliejęs šaltinis - tyros merginų ašaros - ir ėmęs drėkinti pakalnės augmeniją. Po savaitės dejavimas pritilęs ir likusieji viršuje žinojo, kad nė viena mergina nebeišeis iš drėgno požeminio rūsio, nes visas jas ištikusi skausminga bado mirtis. Tik be pertraukos iki šių dienų tebesiveržia nedidukas merginų ašarų šaltinėlis.

Nuo to laiko žmonės ir vadiną kalvą Panų kalnu. Seni žilagalviai kaimų seniai dar tvirtina, kad niūriomis rudens naktimis girdėti tolimas, lyg iš po žemių mergaitiškas verksmas ar trumpos už širdies griebiančios dejonės. Dar XIX a. vienuoliai domininkonai bandė paskelbti šaltinį stebuklingu, o jo vandenį - turintį gydomąją galią. Šis bandymas davė savu laiku jiems dideles pajamas.

Laikas išnaikino kalvą, apaugusias senovės girias, žmonių rankos nusausino neišbrendamas kadaise pelkes ir baigia ištrinti iš žmonių atminties senąją legendą. Ir tik vienur kitur ji atgimsta kažkieno lūpose, primindama tolimą, virš pustrėčio šimtmečio praeitį ir tuo pačiu pratęsdama savo dienas.

Vincas Lauraitis

LLD *reikalai*

Ieva Mizarienė, Centro Sekretorė

DRAUGIJOS 60-MEČIO JUBILIEJINIAI METAI

Minint mūsų Draugijos 60-metį, pirmąjį šūvį iššovė didžioji 45 kuopa iš St. Petersburg, Fla. Iždininkas Povilas Alekna rašo:

"Prisiunčiu \$300 vertės čekį knygų fondui. Taip pat nutarėme surengti Centro naudai pobūvį 60-metų Jubiliejaus proga ir visą pelną skirti Centrai, knygų fondui."

Kaip būtų gražu, jeigu kiekviena kuopa pasektų LLD 45 kuopos pavyzdžiu.

Ekskursijos

Malonu pranešti, kad šių metų ruošiamų LLD ekskursijų reikalai vyksta gerai.

Antroji grupė iš New Yorko išvyks liepos 16 d., jau užpildyta. Į pirmąją, išvyksiančią iš New Yorko liepos 2 d., ir trečiąją, išvyksiančią rugpiūčio 20 d., dar yra vietų, bet labai skatinčiau narius, kurie mano vykti, greit registruotis.

Knyga už 1975 metus

Laukiame mūsų jubiliejinio Almanacho, kurį veikiausia neužilgo gausime. Tai bus mūsų knyga už 1975 metus. Kai kurie nariai manė, kad ji bus nariams parduodama. Įsidėmėkite,

draugai, ji bus duodama nariams, užsimokėjusiems duokles už 1975-uosius metus, kaip tų metų knyga.

Moterų Tarptautiniai Metai

Tradiciniai mūsų kuopos nepamiršta Moters Dienos minėjimo ir daugelyje kolonijų kasmet suruošiami tos dienos prisiminimui pobūviai. Bet to mums neužtenka. Mes turime nepamiršti moters būklės ir šią dieną paminėjus. Tai svarbu ypatingai šiais metais, kuomet taip gausiai viso pasaulio moterys įsitraukė į kovą už geresnes sąlygas sau.

Mano nuomone, kartu su mūsų Draugijos 60-mečio jubiliejaus minėjimu, visur prisiminkime ir Tarptautinius Moterų Metus. Tegu šie metai mus dar tampriau suartina visame pasaulyje, kad vieningai galėtume veikti, reikalaujamos lygių teisių su vyrais visose srityse, o svarbiausia reikalaujamos, kad nebūtų karų, kad visame pasaulyje viešpatautų taika.

Dail. Robertas Feiferis Draugijai padovanojo nupieštą viršelį, kuris jau puošia šį numerį, ir žurnalą puoš per visus metus, minint mūsų draugijos šešiasdešimtmetį.

Už tokį gražų darbą Robertui nuoširdžiai dėkojame.

TARPTAUTINIAI MOTERŲ METAI - 1975

